

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE ENGELLİLERE
YÖNELİK ÇALIŞMALAR (1950-2000)**

Yüksek Lisans Tezi

Selman DEVECİOĞLU

Danışman
Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN

Nevşehir
Eylül 2024

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE ENGELLİLERE
YÖNELİK ÇALIŞMALAR (1950-2000)**

Yüksek Lisans Tezi

Selman DEVECİOĞLU

Danışman
Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN

Nevşehir
Eylül 2024

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Selman DEVECİOĞLU

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Türkiye Cumhuriyeti’nde Engellilere Yönelik Çalışmalar (1950-2000)” adlı Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Selman DEVECİOĞLU

Danışman

Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN

Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK

KABUL VE ONAY SAFYASI

Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN danışmanlığında Selman Devecioğlu tarafından hazırlanan “Türkiye Cumhuriyeti’nde Engellilere Yönelik Çalışmalar (1950-2000)” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../

JURİ

İMZA

Danışman :

Üye :

Üye :

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun /..... / tarih ve sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../

.....

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın konusunun ve adının belirlenmesinde ve hazırlanmasında, beni olumlu eleőtirileriyle yönlendirip vakit ayıran bilgi ve tecrübesinden faydalandığım tez danışmanım sayın hocam, Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN'a teőekkürlerimi sunuyorum.

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE ENGELLİLERE YÖNELİK
ÇALIŞMALAR (1950-2000)**

Selman DEVECİOĞLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Eylül 2024

Danışman: Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN

ÖZET

Bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan iyilik halinin, toplumdaki her birey için zorunluluk olduğu günümüzde, sakatların korunarak toplumsal bütünleşmenin sağlanması sosyal devlet olmanın en önemli ön koşulu olarak gösterilebilir. Engellilik, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemli kamu politikaları arasında yer almaktadır. Dünya genelinde gerek tarihsel süreçte gerekse günümüzde hükümetlerin önemli kozları arasında engellilere yönelik politikaları yer almış olmasına rağmen somut adımların atıldığını söylemek oldukça zordur. Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nde 1950-2000 tarihleri arasında Engellilere Yönelik Çalışmalarının incelenmesidir. Engelli bireylerin mevcut sorunları dikkate alındığında, engelli sorunlarının yalnızca bireysel olmadığı, ek olarak, tıbbi sorunlar, sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlarının olduğu bilinmektedir. Çalışma sonucunda, incelenen dönemde engellilere yönelik önemli adımların tam olarak atıldığını söylemek pek mümkün olmasa da özellikle 1990'dan sonra ülkemizde engellilere yönelik politikaların şekillenerek, kurumsal yapılanmanın olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Engelli Politikaları, Engelli Hakları ve Hükümet Politikaları

**STUDIES FOR DISABLED PEOPLE IN THE REBUPLIC OF TURKEY (1950-
2000)**

Selman DEVECİOĞLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

Department of History, Master's thesis September, 2024

Supervisor: Associate professor Haşim ERDOĞAN

ABSTRACT

Today, where physical, spiritual and social well-being is a necessity for every individual in society, ensuring social integration by protecting disabled people can be shown as the most important prerequisite for being a social state. It is known that disability is among the important public policies in our country, as well as all over the world. Although policies towards disabled people have been among the important trump cards of governments both historically and today, it is very difficult to say that concrete steps have been taken. The main purpose of this study is to examine the policies of governments towards disabled people from the Republican period to our recent history. Considering the current problems of disabled individuals, it is known that disability problems are not only individual, but also medical, social, economic and cultural problems. As a result of the study, although it is not possible to say that important steps were taken towards disabled people in the period examined, it was observed that especially after 1990, policies towards disabled people were shaped and institutional structuring was formed in our country.

Key Words: Disability, Disability Policies, Disability Rights and Government Policies

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	iii
KABUL VE ONAY SAFYASI.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TOPLUMDA “ENGELLİLİK” KAVRAMI

1.1. “Engellilik” Kavramı ve Tarihsel Süreç.....	4
1.2. Engellilik Türleri.....	8
1.2.1. Ahlaki Model Yaklaşımı.....	10
1.2.2. Medikal Model Yaklaşımı.....	11
1.2.3. Sosyal Model.....	11
1.2.4. İnsan hakları modeli.....	11
1.2.5. Damga Kuramı.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

1950-1970 DÖNEMİ HÜKÜMETLERİNİN ENGELLİ POLİTİKALARI

2.1.Hükümet Programları.....	15
2.2. 1950 Dönemi.....	18
2.3. 1950-1970 Dönemi Türk Siyasal Hayatı.....	18
2.4. Eğitim Politikaları.....	24
2.5. İstihdam Politikaları.....	28
2.6. Sağlık Politikaları.....	33
2.7. Sosyal Politikalar.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1970-2000 YILLARI ARASI HÜKÜMETLERİN ENGELLİ POLİTİKALARI

3.1.Hükümet Programları.....	44
3.2. Eğitim politikaları.....	47
3.3. İstihdam politikaları.....	50
3.4. Sosyal Politikalar.....	53
3.5. Engelli sivil toplum Örgütleri'nin engellilik politikalarına yönelik eleştirileri ...	56
3.6. Görme Engelli Öğretmen: Aşık Veysel.....	59
3.6.Literatür Örnekleri.....	61

SONUÇ..... 63

KAYNAKÇA..... 66

ÖZ GEÇMİŞ

KISALTMALAR VE SİMGELER

BM	: Birleşmiş Milletler
md	: Madde
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİED	: Türkiye İşitme Engelliler Derneği
TSD	: Türkiye Sakatlar Derneği
TUGED	: Türkiye Görme Engelliler Derneği
Vd.	: Ve diğerleri

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Ekonomik dönemler ve engellilik modelleri	10
Tablo 2. 1950-1970 Yılları Arası Engelliler İçin Kurulan STK ve Vakıflar	21
Tablo 3. Türkiye’de engellilere yönelik programlar	39
Tablo 4. Hükümet Politikaları	44
Tablo 5. 1970-2000 Yılları Arası Engelliler için kurulan STK ve Vakıflar	55

GİRİŞ

Engellilik, insanlık tarihi kadar eski bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğuştan veya sonradan olan engellilik durumu insanların her an başına gelebilecek bir durum olarak görülebilir. Bu açıdan engellilik türleri, boyutları, dereceleri farklı dinamikleri olan bir niteliğe sahiptir. Engelli olma hali, bireylerin çevresini etkileyebilen bir durumken daha geniş kapsamda değerlendirilmesi gereken farklı bir boyutuna da dikkatleri çekilmektedir. Engellilik ilk olarak medikal yaklaşım açısından ele alınırken zamanın değişimi ile birlikte sosyal çerçevede de ele alınmaya başlamıştır. İnsan hakları çerçevesinde değerlendirilen engellilik kavramı, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseylerinde ki politikalarda yer vermeye başlarken daha sonra birçok ülke hükümet politikalarında engellilere yer vermeye başlamıştır. Tüm bu toplumsal algılara rağmen engelli bireylerin birçok sorun ile karşılaştıkları, toplumsal hayatta dezavantajlı grup olarak anılmaya devam ettikleri görülmektedir.

Sanayi devrimi sonrasında önemli konulardan bir tanesi de sosyal politikalar olmuştur. Sosyal politikalar engelli hakları açısından hayata geçirilmesi arzu edilen noktaları içermektedir. Sosyal politikalar ve hükümet programları sayesinde toplumsal anlamda refahın sağlanması hedeflenmektedir. Engelli haklarına ilişkin problemlerin kamu politikaları şeklinde değerlendirilmesi demek sorunların kapsayıcı şekilde ele alınması anlamında taşımaktadır. Siyasi partiler politika faaliyetleri için önde gelen aktörler olmasına rağmen geri planda yer alan sivil toplum kuruluşları da politikalar alanında eylemlerde bulunmaktadır. Engelliler için yapılan sosyal politikaların dönemin siyasi özelliklerinden ötürü bazen geri planda kalması eleştirilmiştir. Bu yüzden dezavantajlı gruplara yönelik yapılan sosyal politikaların yetersiz görülmesi nedeniyle sivil toplum kuruluşları kendi elleriyle gerçekleştirmek istemişlerdir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları engelliler için

yapmış oldukları faaliyetler ile engellilerin toplumsal hayta katılımlarında önemli rol oynamışlardır. Sivil toplum kuruluşlarının ayrıca sosyal politikaları ve hükümet programlarına olan etkileri “haklar” konusunda yeni bakış açılarına yer verecek kapılar açmıştır.

Bu çalışmanın amacı ise Cumhuriyet Döneminden günümüze kadar (1950-2000), hükümetlerinin engelliler için farklı alanlarda çıkarmış oldukları sosyal politikaları ele almaktır. Ayrıca kurulan siyasi partilerin tüzük ve programlarında engellilik kavramına değinilip değinilmediği hazırlanan bilimsel makale ve tezlerde yer verilmemiştir. Engellilik çalışmalarında sosyolojik anlamda, sosyal hizmetler bünyesinde makale ve tezler yazılsa da tarihsel anlamda bir boşluğun olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda çalışmanın amacı doğrultusunda araştırmanın ilk bölümü, engelli kavramı ve engelliliğe ilişkin diğer kavram, kuramların açıklanması ile başlamaktadır.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise 1950-1970 yılları arasında hükümetlerin engelli politikaları incelenmiştir. Bu bölümde de ilk bölümde olduğu gibi hükümet programları farklı kategorilerde yaptıkları politikalara göre ayrılmıştır. Tüm bu konuların dışında araştırma kapsamına dâhil edinen yıllarda engelli bireylerin engelliklerinden kaynaklı dezavantajlılıklarını giderici faaliyetleri gerçekleştiren sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri ele alınmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde ise, ikinci bölümde olduğu gibi 1970-2000 yılları arasından hükümetlerin engelli politikaları farklı kategorilerde sunulmuştur. Ayrıca üçüncü bölümde çalışmamızın önemini ortaya koyabilmek adına 1970-2000 yılları arasında engellilere yönelik yazılmış Yükseköğretim Kurulu’nda yer alan tezlerin bir listesi yer almaktadır. Böylelikle yapılan çalışmaların engelliler bakımında hangi alana daha çok odaklanıldığı veya geri planda kalmış kısmın görülmesi açısından önemli görülmektedir.

Tüm bölümlerden elde edilenler doğrultusunda Türkiye’de engellilere yönelik yapılan hükümet programları ve sivil toplum kuruluşlarının göstermiş oldukları

faaliyetler irdelenmiştir. Hükümet programlarının genellikle ilk hedefinin engelli bireyin sağlık ve istihdam alanındaki çalışmalara odaklandığı görülmektedir. Sosyal alan faaliyetlerinin daha geri planda tutulduğu bu alanlarda sivil toplum kuruluşlarının daha fazla ön planda yer aldığı görülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TOPLUMDA “ENGELLİLİK” KAVRAMI

1.1. “Engellilik” Kavramı ve Tarihsel Süreç

Engellilik tanımlamalarına bakıldığında kültürel bir kavram olduğu görülmektedir. Kültürel ve diğer sebeplerden dolayı engellilik kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Engelli kavramı etkileşime girmiş olduğu çevresel faktörler ile birlikte düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır. Bu açıdan zamanın ilerlemesi ve toplumdan topluma yaşanan kültürel farklılıkla kavramın birçok farklı şekilde ifade edilmesine neden olmuştur (Burcu, 2011: 39-40).

Antik Yunan ve Roma uygarlıklarında engellilik genellikle olumsuz ifadelerle ilişkilendirilirdi. Engelli bireyler, engelli olmayanlar tarafından istismar edilirken bazen de terk edilirdi. Antik Yunan filozofu Platon'un felsefi düşünceleri, engellilik konusundaki düşüncelerin oluşumunda etkili oldu. Özellikle Platon'un ideal devlet anlayışını çizdiği yapıda, herkesin belirli özelliklerine göre belirlenen toplumsal rollerde, maalesef engelliler dışlandı. Platon, her türlü engeli olan fiziksel veya zihinsel fark etmeksizin, engelli çocukların maalesef ortadan kaldırılması gerektiği düşüncesini destekledi. (Albayrak, 2014: 42; Çetin, 2016: 171). Antik Yunan düşünürleri genel olarak, sakat veya engelli çocukların büyütülmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu düşünce, yetişkinlik döneminde engelli olan bireylerin intihar edebileceği gibi bir algıyı yaygınlaştırmıştır.

Engelli bireylere yönelik ayrımcı tavırlar, sadece sosyal dışlanma ile sınırlı kalmamış, bazen hukuki bir zemine de dayanmıştır. Antik çağlarda, yeni doğan

çocuklar halkın görebileceği toplanma alanlarına getirilir ve burada dönemin belirlediği fiziksel özellikleri taşıyıp taşımadıkları kontrol edilirdi. Uygun olduğu düşünülen bebekler ailelerine geri verilirken, yaşaması uygun görülmeyenler ise kayalıklara atılırdı. Bu tür davranışların, İspartalılar döneminde gerçekleştirilmesinin temel sebebi, toplum için en iyi ve yararlı olanın kalması gerektiği düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Özür, 2015: 58). O dönemde, bireylerin geçim şartları genellikle savaşçılık ve avcılık üzerine olduğundan, zorluk yaşayabilecekleri düşünülen kişiler, en yakın akrabaları tarafından bile eziyete maruz kalabiliyordu. İnsanların engelli bireylere yönelik eziyetlerinin düşünsel anlamdaki bahanesi ise kötü ruhları kovmakla ilişkilendirilen bir inançtı.

İslamiyet öncesi dönemlerde, sevgi, kardeşlik ve barış bağlarının toplumsal hayatta yardımlaşmayı teşvik etmek amacıyla vurgulanıyor olması, engelli bireylere bakış açısı olumlu yönde etkilemekteydi. İslamiyet'in yayılmaya başladığı dönemlerde de Arapların güçlü milliyetçilik duygusu olduğu onların yaşantılarında egemen olan bu duygu sebebiyle, engellilere yönelik çok olumsuz görüşler olmasa bile, kabilelerin genelde sağlıklı bireyleri övdükleri veya ön plana aldıkları görülmektedir (Özer, 2015: 59).

İslamiyet'le birlikte yardıma muhtaç kişilere verilen önem engelli bireylere de verilen önemin artmasına neden olmuştur. Engelli bireyler savaşlarda geri planda tutularak görevden muaf olmuşlardır. Bu dönemde ülke için savaşmanın sosyal hayatta yüceltilmesi gibi duygulardan mahrum kalmaması için ayetler ile engelli bireylere telkinlerde bulunmuşlardır. *“Allah ve Rasûlü için (insanlara) öğüt verdikleri takdirde, zayıflara, hastalara ve (savaşta) harcayacak bir şey bulamayanlara günah yoktur. Zira, iyilik edenlerin aleyhine bir yol (sorumluluk) yoktur. Allah çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.”* Ayet, engelli bireyleri sadece savaşa gidemedikleri için kötü hissetmelerini engellemez aynı zamanda engelli kişilerin savaşa katılmamalarının bir hak olduğunu belirtmektedir (Tevbe, 9/91). İslam'ın ilk dönemlerinde engelliler Medine de hemen hemen her kademedede istihdama dahil olmuşlardır.

Osmanlı devletinde engelli bireyler için farklı isimlendirmeler bulunmaktaydı. Bireylerin engel durumlarına yönelik genel ve özel adlandırmalar yapılmaktaydı. Hatta bazen engelli kişinin isminin önüne engel durumu getirilerek lakap konulmaktaydı. Bu lakap durumu kişiyi yermek veya yüceltmek amacıyla yapılan bir durumdu. Ancak Osmanlı da devlet adamlarına veya kişilere engellerinden ötürü verilen lakaplar yermek amacıyla yapılamamaktaydı. Kişiyi toplumdaki diğer kişilerden ayırt etmek amacıyla yapılmaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, genellikle engelli kavramı "sakat" kelimesiyle ifade edilirdi. Ancak işitme, görme, konuşma veya vücudun herhangi bir yerinde olan fiziksel engel durumları için farklı terimler de bulunurdu. Örneğin:

İşitme engelliler için "sağır"

Görme engelliler için "kör"

Konuşma engelliler için "dilsiz"

Fiziksel engelliler için "kısmen sakat" veya "felçli"

Bu terimler, o dönemdeki dil ve anlayışa göre kullanılırdı. Günümüzde ise daha duyarlı ve kapsayıcı terimler tercih edilmektedir. Görme engeli için verilen isimlendirmede birçok kıstas bulunmaktaydı. Doğuştan mı sonradan mı görme engelli, her iki gözde mi veya tek gözde mi görme engelli var gibi kıstaslar verilecek olan ismi etkilemekteydi. Genel tabir “kör”, “a’ma” kelimesi ile ifade edilirken, tek gözünden görme engeline sahip bireyler için aver, tek gözlü gibi ifadeler kullanılmaktaydı. Aynı zamanda görme yetisinin kaybetmemiş ancak fiziksel olarak gözlerde bulunan şekil bozuklukları içinde şehla gibi ifadeler verilmekteydi. Bu durum diğer engel durumlarında verilen isimlendirmelerde de görülmektedir. Görme engelliler için olduğu gibi işitme engelliler için de kullanılan tabirler bulunmaktaydı. En genel tanım “sağır” ifadesidir. Konuşma engeli bulunan bireyler için ise engele bağlı olarak; dilsiz, a’ma, bi-zeban, lal, kekeme gibi farklı isimler bulunmaktaydı. Yürüme engelli olan bireyler için ise yaygın ifade “topal”, “aksak” ifadelerine yer verilmekteydi (Şimşek, 2018: 734-737). Daha birçok kültürde ve geçmişte engelli

bireyler için farklı isimlendirmeler bulunmaktadır. İsimlendirmelerin yanında engelli tanımlamaları da oldukça önemlidir.

İlk olarak sağlık açısından daha genel geçer kabul görmüş tanımlara bakıldığında; Dünya Sağlık Örgütü (WHO) engelli kavramını, *“kişiden ya da bir bütün olarak vücuttan beklenen davranışlar, yetenekler ve görevler olarak ifade edilen normal aktivitelerin yerine getirilmesindeki eksiklik ya da sınırlılık”* şeklinde tanımlamaktadır (WHO, 1980: 28).

TDK’ye göre engelli *“Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri çeken (kimse)”* şeklinde tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>).

Engelli, özürölü, sakat vb. gibi ifadelerin yaratmış olduğu karmaşayı engelleyebilmek adına Dünya Sağlık Örgütü belirli sınırlamalar ve çizgiler ile standart bir tanım yaratmaya çalışmıştır. DSÖ yukarıda vermiş olduğumuz tanımlamanın yanı sıra belirli sınıflandırma sistemi belirlemiştir. Birinci kategoriye göre *“yetersizlik”* bedenın zihinsel, psikolojik veya işlevlerinden herhangi birinin veya birkaçının bozukluğu yetersizliği şeklinde ifade edilmektedir. Bu yetersizlikler sürekli yahut geçici olabilmektedir. İkinci kategori ise *“özürlölük”* yani yaşanan yetersizlik sonucunda bedensel veya zihinsel anlamda fonksiyonlarda yaşanan azalmalar ya da tamamen fonksiyonların kaybıdır. Üçüncü ve son kategori ise *“engellilik”*, ilk iki kategoride bahsedilen yetersizlik ve özürlölük durumlarına nazaran daha toplumsal bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yetersizlik yahut özürlölük sonucu olarak toplumsal anlamda bireylerden beklenen belirli davranış kalıplarını, rollerini ve psikolojik durumların yerine getirilememesidir (Bilsin ve Başbakkal, 2014: 66).

Hukuk anlamında engelli, Birleşmiş Milletler ’in Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesinde yer alan ve 2008 yılında yürürlüğe giren sözleşmeden yer alan engelli tanımını kabul edilmektedir. Tanıma göre engelli; fiziksel, zihinsel veya duyuşsal yönden özrü olan kimselerdir. Bu özürler uzun süreli yahut kalıcı olabilir aynı

zamanda toplumsal anlamda sosyal hayata etkin katılamayan kimseler olarak tanımlanmaktadır (BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme md. 1). Yürürlüğe giren sözleşme kapsamında engelli bireylerin doğuştan veya sonradan edinilmiş olan engellilik hallerinden kaynaklı sosyal hayatta herhangi bir sorun yaşamamaları adına diğer bireylerle eşit şartlara sahip olmaları üzerinedir. Sözleşmede bu haklar hakkında herhangi bir süreden bahsedilmemektedir. Sözleşmeye göre bireyler sadece fiziksel ve zihinsel anlamda yaşadıkları engelliliklerden dolayı haklarından yararlanmazlar aynı zamanda düşünse ve algısal bozuklukları da kapsamaktadır. Böylelikle sözleşme hem engelliliğin tanımını genişletirken hem de engelliliğin sadece medikal boyutlarının yanı sıra farklı boyutlarına değinmektedir (Azarkan ve Benzer, 2018: 6).

Türkiye Cumhuriyeti'nde ise 5378 sayılı kanunla engelli hakları korunmaktadır. Kanunda yer alan maddelere göre engelli; fiziksel, ruhsal, duygusal olarak belirli seviyede kayıplardan ötürü sosyal hayatta diğer kişiler ile eşit koşullarda olmama halidir (5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun md.3). Kanun kapsamında engelli bireylerin sağlık, eğitim, istihdam vb. gibi birçok konuda var olan sorunlarının çözümüne odaklanmaktadır. Kanun kapsamında engelli bireylerin sorunları belirli kategorilere ayrılmaktadır. Böylelikle sorunlar hakkında daha net bilgilere ve çözüm yollarına ulaşım sağlanabilmektedir (Çitil ve Üçüncü, 2018: 259).

1.2. Engellilik Türleri

Bireylerin çeşitli nedenlerden ötürü kaybetmiş oldukları bedensel ve zihinsel fonksiyonların türleri bulunmaktadır. Bunlar; ortopedik engel, görme engeli, işitme engeli, dil ve konuşma engeli, süregelen hastalıklar ve birden fazla engel durumunun birlikte yaşandığı durumlar olarak sıralanmaktadır.

Fiziksel engel, doğuştan veya sonradan olabilen kas ve iskelet yapısındaki kayıplar, şekil bozuklukları, kas güçsüzlükleri vb. gibi diğer eksiklikler nedeniyle oluşan engel halidir (Aykanat Girgin ve Balcı, 2015: 307). *Görme engeli*, görme duyusunun kaybından veya kısmı olarak görmemeden kaynaklanan engeldir. *Zihinsel engel*, “mentalretardasyon” olarak tanımlanmaktadır. Zihinsel anlamda normal olarak

belirlenen düzeyin altında olma hali olarak tanımlanırken aynı zamanda belirli düzeyleri (hafif, orta, ağır, çok ağır) bulunmaktadır (Kömerik vd., 2012: 96-97). *İşitme engeli*, işitme duyusunun tamamının kaybindan veya kısmi kaybindan kaynaklanmaktadır. İşitme engeli olan kimselerde zihinsel engel durumlarında olduğu gibi belirli düzeylere ayrılmaktadır. *Dil ve konuşma engeli*, dilsel konuşma güçlüğü çekilmesinden kaynaklanan engeldir. İşitme engelini yaşayan dil ve konuşma bozukluğuna da yansımaktadır. İşitme engeli bulunmayıp başka nedenlerden ötürü konuşma bozuklukları da (kekemelik gibi) yaşanabilir. *Süregelen hastalık*, kaslara yaşanan zayıflama sindirim sisteminde meydana gelen süregelen rahatsızlıklar, şeker, bazı kadınsal hastalıklar gibi engellik içerisinde değerlendirilen hastalıklar bulunmaktadır. Tüm bu tanımlamalar ve engelli kavramının tanımlanmasında yaşanan kesin olmayan çizgilerden kaynaklanmaktadır. Farklı alt sınıflar oluşturularak engellilik halleri ele alınmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan son kategori olan birden fazla engellilik hali aynı anda görülen iki veya daha fazla engel halinin kişide görülmesi olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 2021: 28-32).

Engellilik, kavramsal olarak farklı tanımlamalar içerdiği için farklı kuramlarla da ele alınmaktadır. Özellikle beden sosyolojisi alanında ele alınmıştır bu bağlamda ortaya konulan görüşler oldukça önemlidir. Bireylerin bedensel olarak yaşadıkları toplumun belirli standartlarını karşılıyor olmaları sosyalleşmelerini de etkilemektedir (Aykanat vd., 2015: 308). Günümüz dünyası iyilik, sağlık özellikle güzellik tanımlamaları toplumsalın bedene atfettikleri kişileri belirli bedensel değişikliklere dahi zorlayabilmektedir. İdeal beden algısı bazı kesimin dışlanmasına dahi sebep olabilmektedir. İdeal beden, engelli tanımlarının temelleri çevreye göre şekillenmektedir. Bu açıdan toplumsal hayatın engelli bireye bakış açısı kuramların ana düşüncelerini de şekillendirmiştir. Kuramların oluştuğu dönemler ise yine engelli bireylere yönelik yaklaşımda kültürel açıdan etkilenmelerine neden olmuştur.

Tablo 1. Ekonomik dönemler ve engellilik modelleri

Dönem	Model
1. Feodal Dönem	Geleneksel Model
2. Sanayi Devrimi Dönemi	Medikal Model
3. Refah Devleti Dönemi	Sosyal Model
4. Günümüz	İnsan Hakları Modeli

Kaynak: Aköğretmen, Mesut (2023). Batı’da Engelli Emeğinin Kısa Tarihi: Engellilik Modelleri Bağlamında Bir Değerlendirme, Emek ve Toplum, 12 (32) sayfa: 132.

Engellilik modelleri, içinde bulunulan siyasi ve ekonomik dönemin engellilere yönelik anlayışa yansımalarıdır. Bu bağlamda Geleneksel, Medikal, Sosyal ve İnsan Hakları modeli olarak dört modelden bahsedilebilir. (Okur ve Erdugan, 2010, s.248). Engellilerin çalışma hayatı içindeki durumları ait olduğu dönemin engellilik modellerine göre ele alınabilir.

Tabloda ifade edilmeyen engellilik modeli arasında yer alan ‘Damga Modeli’nin engelli bireyin sosyal hayata katılımını sağlamak amacıyla öne sürülen model olarak ifade edilmesi mümkündür. Bu model ülkeden ülkeye ve yönetimlere göre değişiklik göstermesi söz konusu olduğundan şematik gösterime dahil edilmemiştir.

1.2.1. Ahlaki Model Yaklaşımı

Ahlaki modelin temellerinin atıldığı 18.yy’ın ilk dönemlerinde daha çok Tanrı inancına dayandırılmaktadır. Şöyle ki bir kişinin herhangi bir engeli olarak doğması ya da kişinin sonradan engelli olabilmesi işlediği bir suçun cezası olarak verildiğini şeklinde düşünülmekteydi (Özgökçeler ve Alper, 2010: 34-35). Aydınlanma çağının yaşanması ardından gelen sanayileşme devri ise engelliliğe bakış açısını değiştirmiştir. Çevrenin değişimi ile birlikte engellilik ruhun cezalandırılması gibi soyut bir anlamdan çıkarak daha fiziksel olarak tanımlanmaya başlamıştır. Kapitalist sistem de önemli olan işçi olarak çalışacak kişinin gerekli işleri yapabilecek düzeyde olmasıdır. Kapitalist sistem kendi varlığını sürdürebilmek için durmadan çalışabilecek bireylere ihtiyaç duymaktadır (Çimen ve Öztürk, 2019: 181).

1.2.2. Medikal Model Yaklaşımı

Bilim anlayışının gelişimi ile birlikte engellilik artık biyolojik bir durum olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Tıbbi model olarak da bilinen bu model sosyal bariyerleri dikkate almadan engelli kişinin tıbbi yetersizliğe odaklanmaktadır (Eraslan ve Coşgun, 2021: 5570). Bu yaklaşıma göre sağlıklı birey, biyolojik olarak herhangi bir rahatsızlığı bulunmayan kimseler olarak tanımlanmaktadır (Atasü Topcuoğlu, 2014: 129). Sağlıklı, sağlıklı veya engelli olma hali sadece biyolojik, tıbbi bakımdan ele alınmaktadır. Medikal modelin diğer yaklaşımlardan farkı ise engelli bireylerin sağlıklı olabilmeleri, sosyal hayatta kendilerini yetersiz hissetmemeleri adına tıbbi çalışmalar yapıyor olmasıdır (Arıkan, 2002: 13-14).

1.2.3. Sosyal Model

Engellilik hakkındaki en baskın ve geniş kapsamlı model olarak bilinmektedir. Model engelli bireylerin sosyal hayattaki sorumluluklarından, yasal haklardan, engelli bireylerin diğer kimseler tarafından ötekileştirmesi gibi birçok alan ile ilgilienmektedir (Atasü Topcuoğlu, 2014: 134). Sosyal kuram sadece engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar ile değil aynı zamanda engelli bireyin çevresi ile de ilgilienmektedir. Engelli bireyler ve onların aileleri, eğitim kurumları vb. sosyal ilişkileri hakkında yapılan siyasal düzenlemeler sosyal model ile önem kazanmış ve uygulanmaya başlanmıştır (Arıkan, 2002: 13). Sosyal model daha çok çevre ve politik uygulamalara odaklanmaktadır. Sosyal modelin eleştirilen boyutu ise engelliliğin bireysel olarak getirmiş olduğu ruhsal durumu göz ardı ediyor olması şeklinde eleştirilmiştir (Meşe, 2014: 85-87).

1.2.4. İnsan hakları modeli

Tam olarak bu noktada engelliliğin sadece fiziksel, tıbbi değil aynı zamanda ruhsal durum açısından önemli olduğu anlaşıldığı için eleştirilen sosyal model kuramının neticesinde insan hakları modeli ortaya çıkmıştır (Babaoğlu, 2018: 89). Post endüstriyel dönemle birlikte çevrenin değişimi engelli kuramlarının da değişimine neden olmuştur. Sosyal politikalarına farklılaşması nedeniyle “kimlik” sosyal haklar

açısından önemli bir yerde olmuştur. Artık dezavantajlı gruplar tek tek ele alınmaya başlanmıştır. Böylelikle engelli hakları da insan hakları kategorisine dâhil edilmiştir.

1.2.5. Damga Kuramı

Damga kuramı bireyin engelli olma halinin sosyal çevrede yaratmış olduğu etki üzerine görüşler sunmaktadır.

Goffman, toplumun üyelerini belirli kategorilere göre sınıflandırmaktadır. Oluşturulan sınıflarda sosyal etkileşimler meydana gelmektedir. Sosyal etkileşimin normları ise oluşturulan bu kategoriler içerisinde belirli davranış kalıplarını içermektedir. Kategorilere dâhil olan bireylerin gerçekleştirmiş oldukları davranışlar, tutumlar ise sıradan bir hal almaktadır. Goffman tarafından bu kategorilerde geliştirilen davranışların, bireylerin sahip oldukları niteliklerin ölçütleri ise “damga” kavramı ile somutlaştırılmıştır (Nazlı, 2012: 18). Goffman’a göre üç ana kategori vardır;

- Bedensel kusura sahip olanlar,
- Bireysel karakter unsurları,
- Ulus, ırk, din, aile gibi özelliklere göre ayrılan kategorilerdir (Goffman, 2006: 131-134).

Damga, kültürel özelliklere göre şekillenmektedir. Sosyal ilişkilerin zamanla değişimi nedeniyle damgalanan kategori farklılık gösterebilmektedir. Bu açıdan sosyal inşalar kültürle değişmektedir. Örneğin Antik Yunan’da bedensel olarak iyi olma hali bireyin eril, güçlü vb. özelliklere sahiplik ile olumlanmaktadır. Bu toplum yapısında olumlu olarak karşılanan beden yapısının dışında olan bireyler ise genellikle olumsuz tepkiler ile karşılaşmışlardır. Engelli bireyin doğumunu Tanrının kızgınlığı olarak işaret etmişlerdir. Yine dönemin kültürel yapısına göre bazı fiziksel yetersizlik halleri ise batıl inançlar ile ilişkilendirilmiştir (Nazlı, 2012: 19). Goffman, belirli kategorilere yerleşmiş olan bireylerin engelli bireyleri kendi kategorilerine dâhil etme önünde olumsuz bir tavır sergilediklerini bu nedenle de engelli kişinin diğer kişilerle sosyal etkileşime girme çabasında çekinmesine neden olduğunu

belirmektedir. Kısaca kültürel yapıların sosyal sınıflandırmalarında belirledikleri sınırların dışında olan kimselere karşı sergiledikleri tavır onların damgalanmasına neden olmaktadır. Ancak yine bu sosyal sınıflar nedeniyle kişiye yüklenen anlamlar engelliliği ortaya çıkarmaktadır (Burcu, 2011: 42).

İKİNCİ BÖLÜM

1950-1970 DÖNEMİ HÜKÜMETLERİNİN ENGELLİ POLİTİKALARI

Sosyal politika, hükümetler tarafından vatandaşların eşit haklara sahip olabilmesi, sosyal hayata katılabilmeler için uyguladıkları politikaların tümüne verilen isimdir (Semerci, 2013: 174). Sosyal politikalar eğitim, istihdam, ekonomi, sosyoloji, psikoloji vb. gibi birçok alandan etkilenen bir alandır. Sosyal politikalar bu alanlardan da faydalanarak toplumun belirli kesiminde bazen de belirli sosyal alanlarda meydana gelen sosyal sorunları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Seyyar, 2002: 544).

Sosyal politika özellikle ekonomik alanda gelişim göstermeye başlamıştır. İlk olarak endüstri devriminden sonra karşılaşılan işçi problemlerine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ancak çalışma hayatına yönelik yapılmaya çalışılan iyileştirmelerden sonra eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi alanlarda sorunlu konular için çözüm üretilmeye başlanmıştır(Güven, 2011: 13).

Engelli bireyler kendileri için yapılan veya yapılmayan sosyal politikalara karşı olumlu yaklaşmamışlardır. Birleşik Krallık, ABD, Almanya gibi ülkelerde engelli bireyler için yapılması gereken ancak yapılmayan durumlar engelli bireyler tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Engelli bireylerin sadece yardıma muhtaç olarak görülmeleri sorun teşkil etmektedir. Bu yüzden engelli bireylere yönelik sosyal politikalarda engelli bireylerin söz sahibi olmaları önemlidir. Engelliliğin sosyal bir hareket kazanma süreci 1960'lı yılların sonunda başlamıştır. (Balta, 2010:

138). 1980'li yıllarda engelli bireylere yardım anlayışı genel başlıktan ziyade daha özel, kişisel olarak yardım edilmesi gerekliliği anlayışının olduğu yılladır.

2.1.Hükümet Programları

Devletlerin ortaya çıkması ve kamu politikalarının varlıkları beraber işleyen bir süreç olmuştur. Geçmişte devlet adı altına olmasa bile ilkel dönemlerden itibaren yerleşim yerlerindeki otoritelerin yaşadıkları toprak parçasındaki vatandaşlara karşı sorumlulukları bulunmaktadır (Yıldız vd., 2016: 135). Sorumlulukların karşılanabilmesi için vatandaşların sorunlu alanlarının otorite tarafına biliniyor tanımlanıyor olması gerekmektedir.

Modernleşmeyle birlikte kamu politikalarını daha uzman kişiler tarafından tartışılır konuma gelmiştir. Örneğin sivil toplum örgütleri gibi belirli bir menfaat çevresinde toplanan gruplar otoriteye savundukları veya savunmadıkları, arzuladıkları faaliyetleri gerçekleştirebilmek için eylemlerde bulunmaktadırlar. Yaşanılan dönemdeki siyasi partiler ise otoriteye karşı kendi söylem ve ideolojilerini benimsetebilmek yahut ideolojilerine göre şekillendirebilmek için birtakım faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Siyasette demokratik olmanın önemli özelliklerinden birisi siyasi partiler başta olmak üzere yaşanılan rekabettir. Her ne kadar siyasi partiler belirli konularda hem otoriteyi hem de vatandaşları etkilemeye çalışan yapısının belirli bir sistematik düzeni yoktur. Spesifik olarak konularda çalışmalar vardır ancak genel çerçevede otoriteyi ve vatandaşları nasıl etkileyebileceğine dair bir sistem yoktur. Çünkü dönem dönem toplumun kültürel yapısından farklılaşan sosyal hayat tarzı belirli bir sistemin olmasının önünde engel teşkil edebilir (Aktel ve Erten, 2017: 166-167).

Kamu politikaları yapıları itibari ile birden fazla sosyal problemler ve bu problemlerin meydana geldiği kesimlerin yapılarını dikkate almaktadır (Demir, 2011: 109). Kamu politikaların bireylerin sürekli yüz yüze kaldığı ancak herhangi bir çözüm yolunun bulunamadığı noktalarda ortaya çıkmaktadır. Kamu politikaları her ne kadar bireylerin problemleri üzerinde duruyor olsa da problemleri yaşayan birey sayısının fazlalığından ötürü spesifik değil genel ve kamuya ait sorunlardır. Herhangi

bir problemin genel olması otoriteler tarafından tanımlanmadığı sürece bir şey ifade etmemektedir(Aktel ve Erten, 2017: 166). Bu yüzden problemler kamu ve politika yapan kimseler tarafında tanımlanmalıdır ki daha genel ve soruna çözüm odaklı işlemlerin yapılabilmesine olanak tanınsın (Gül, 2015: 17). Bu açıdan “engelliler” farklı dönemlerde ve hükümetlerde politika gündemine girebilmiştir. Böylelikle de engelli bireylerin sorunlarına ilişkin çözümler devletler tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi engellilik kavramının çeşitli tanımlaması engellilerin buldukları zaman ve kültürel yapı sosyal problemlerinde birbirinden farklı olmasına neden olmuştur. İlk olarak devletler tarafından engellilerin hangi ifadeler ile tanımlanması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Çünkü bazı ifadelerin kullanımının ayrımcılık yaratıyor olması yaşanan ilk problemlerden birisidir. Ayrıca her engel için aynı ifadenin kullanılması hem kültürel hem de mevzuatlar için sorun yaratabilmektedir. Bu açıdan engellilik tanımlamaları dünya genelinde üç ana düşünce etrafında şekillenmiştir. “ Geleneksel model, medikal model ve hak temelli model” şeklindedir.

Genel olarak hükümet programları kendi dönemlerdeki gelişmelere dayalı olarak var olmaktadır. Bu yüzden engelli haklarının, engellilere yönelik politikaların genel çerçevesinin ülkelerce nasıl gelişim gösterdiğine değinilmesi gerekliliğini görmekteyiz.

Birleşmiş Milletler tarafından 1981 yılı “engelli yılı” olarak ilan edilmiştir. 1981 yılında Almanya da engelli bireylere yönelik sosyal politikalar engelli yılı ilan edilmesi ardından hız kazanmıştır. Ulaşım, istihdam, sosyal çevre gibi alanlarda fırsat eşitliği için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1994 BM tarafından yayınlanan ayrımcılık yasağının gündemde olması diğer ülkeler açısından bazı konularında tartışılmasına ve gündeme gelmesine neden olmuştur (Alpkaya, 2011). Örneğin 1996 yılında engelli bireylerin istihdam alanları hakkında düzenlemeler yapılmıştır.

Engelli bireylere yönelik daha eşit şartlarda yaşamaları için hükümetlerce yapılan politikalar ülkelerin genel yapısına gelişmişlik düzeylerine göre farklı gelişim süreçlerini izlemiştir. Engelli bireyler maalesef yaşadıkları dönemin şartlarına göre bazen çok sert şekilde dışlanmışlardır. Bu yüzden engelli bireyler engeli olmayan bireylere göre daha fazla yardıma muhtaç olarak görülmektedirler. Özellikle de engelli bireyler hakkında yeterli bilgiye sahip olamayan, ön yargılı bireylerin olumsuz tutumları engelli bireylerin ayrımcılık yaşamalarına neden olmaktadır. Bu durum sosyal hayatta sorunların çıkmasına rol oynamaktadır (Telliöğlu, 2019: 819). Engelli bireyler, belirli nedenlerden ötürü yaşamış oldukları fiziksel veya zihinsel engeller nedeniyle sosyal hayatta sorun yaşayabilmektedirler. Bu yüzden bireylere sunulan sosyal imkânların engelli bireyler için düzenlenmesini gerekli kılmaktadır. Böylelikle engellilere yönelik politikaların sosyal boyutları da düzenlenmeye başlanmıştır. Ayrıca sadece sosyal sorunlar değil aynı zamanda çevresel sorunlar, ekonomik, eğitim sağlık gibi birçok alanda bazı imkânların yetersizliğinden ötürü engelli bireyler sorunlar yaşamaktadır.

Kapitalist sistemde işçinin çalışma sistemine ve saatlerine ayak uydurabilmesi oldukça önemlidir. Sistemde amaç üretim gerçekleştirilmesi üzerinedir. Victor Berel Finkelstein, feodal toplum yapısının gerekliliklerinde engellilerin sorun yaşadıklarını ve bu yüzden endüstriyel üretim tarzından dışlandıklarını, küçük işletme ve evde yapılan işlerde esnek çalışma koşullarında çalışabildiklerini belirtmiştir. Aynı zamanda kapitalizmin sistemin çalışma disiplininin gelmesi ile birlikte evlerden fabrikaya kayan üretim tarzında ise engellilerin tamamen dışlanmalarına neden olmuştur (Oliver, 2011: 209-211 akt. Üngör, 2019: 58).

1940'lardan 1980'li yıllara kadar engellilik politikaları sanayileşmenin de etkisiyle genellikle engelli bireylerin tıbbi gereksinimlerine odaklanmaktaydı. Bu dönemlerde engelli bireylere yönelik hizmetlerin bireysel ihtiyaca yönelik mi yoksa toplumsal hayattaki yeterliliğe yönelik mi olacağına dair tartışmalar nedeniyle gerekli planlanmaların yapılması gündeme gelmeye başlamıştır (Çamur, 2023: 58).

Türkiye’de engelli politikaları da dünya geneli ile aynı doğrultuda gerçekleşmiştir. Ancak önemli sayılabilecek noktalardan bir tanesi ülkemizde engelli politikaları öncelikle uluslararası politikalar tarafından kabul edildikten sonra ülke mevzuatına konulmuştur (Çelik, 2016: 222-223). . 1981 BM tarafından ilan edilen engelli yılı diğer ülkelerde engelli hakları açısından dönüm noktası olmuştur. Bu durum Türkiye’de ki politika esasları üzerinde etkili olmuştur (Çamur ve Arap, 2023: 7). Ülkemizde artık engellilerin hakları konusunda kurullar bulunmakta anayasada yer alan ifadeler ve mevzuat bulunmaktadır. Örneğin 1997 yılında 571 sayılı *Özürlüler İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname* ile birlikte kurumsal anlamda değişiklikler yapılmıştır.

2.2. 1950 Dönemi

Türkiye’de 1945 yılında sonra tek partili hayata geçilmesi toplumsal hayatta köklü değişimlere neden olmuştur. 1946 yılında ilk seçimler yapılmıştır. Demokratikleşme anlamına yeni gelişimlerin olması bazı alanların geri planda kalmasına neden olmuştur. Her ne kadar Demokrat Parti 1946-1950 yıllarında iktidara gelebilmek için kişi hak ve özgürlüklerinden birçok özgürlük alanında yapacağı söylemleri savunarak 1950 seçimlerinde iktidara gelmiştir. Demokrat parti iktidara geldiği yıldan 1954 yılına kadar genellikle demokratikleşme alanında çalışmalar yapmıştır. On yıl boyunca iktidarda olan Demokrat Partinin yapmış olduğu faaliyetlerden en özgürlükçü olarak görülen anaya 1961 anayasasıdır (Uçar, 2018: 287).

2.3. 1950-1970 Dönemi Türk Siyasal Hayatı

Türk siyasi ve ekonomik hayatının kökü değişimler yaşadığı önemli bir dönemdir. Dönemde Türkiye’de uygulanan sosyal politikalar, yapılan yasalar genel olarak ekonomik daha çok tarım temelli olmuştur (Sungur, 2016: 2-4). Bu açıdan bazı alanlara yönelik çalışmalar geri planda kalmış yahut o alanlarda herhangi bir adım atılamamıştır.

1950-1960 yılları arasında Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında yaşamış olduğu ekonomik sıkıntılar gündemdedi. Bu yıllarda Demokrat Parti döneminde sanayi sektörüne ilişkin finansal yatırımlar azaltılarak tarım alanına yönelik çalışmalara

öncelik verilmiştir. Sanayi sektörü ise özel kuruluşlara bırakılmaya çalışılmıştır. Tüm bu faaliyetlerinin olumlu sonuçları kadar olumsuz sonuçları da meydana gelmiştir. Tarımı desteklemek uğruna yapılan faaliyetlere verilen ağırlık aynı zamanda hazinenin de zarar etmesine sebep olmuştur. Bu yüzden ülke genelinde enflasyon seviyesi artmıştır (Karakök, 2011: 90). Özellikle 1954-1957 yılları arasında Demokrat Partinin ekonomik alandaki faaliyetleri sertleşmeye başlamıştır. Demokrat Parti döneminde yaşanan sıkıntılar ve bu sıkıntılara ilişkin tahammülsüzlük seviyesinin de artmasıyla nedeniyle ekonomik sıkıntılar dış ilişkilere de yansımaya başlamıştır. Kıbrıs sorununun da gündeme gelmesiyle birlikte daha fazla sorun gündeme gelmeye başlamıştır. DP bünyesinden ayrılan milletvekilleri ise bu dönemde Hürriyet Partisini kurmuşlardır. Partiden ayrılanlar içerisinde en önemli isim ise Fuat Köprülü olmuştur. 1957 yılındaki seçimler ise siyasal hayat oldukça sertleşmeye başlamıştır. İktidar büyük bir oy kaybı yaşamıştır. 1960 yılında ise iktidarın var olan sorunlara çözüm bulamamasının düşünülmesi nedeniyle 1960 askeri darbesi meydana gelmiştir. 1980 yılına gelene kadar yaşanan özgürlük sorunları, ekonomik zorluklar, sosyal hayatta yaşanan sert müdahaleler vs. anayasa tartışmalarında sıklıkla yer almıştır (Bulut, 2009: 78-79).

Türk siyasal ve ekonomik tarihi açısından 1950-1960 yılları arası Demokrat Parti dönemidir. Ekonomik anlamda devletçi yapıdan liberal bir yapıya geçiş söz konudur. Bu dönem köklü değişimleri genellikle ekonomik temelli olması diğer alanlar sivil toplum alanlarının geride kalmasına neden olmuştur (Uçar, 2018: 290). Tarımsal yapı için yapılan çalışmalara sanayileşmeye uluslararası ekonomik ilişkilerin kurulması daha önemli olmuştur. I. Menderes Hükümet (19. Hükümet Programı), çalışmaları tarım sektöründeki üretim aşamalarının geliştirilmesi konusunda oldukça önemli adımlar atmıştır (Gök, 2021: 46). İktisadi büyüme kalkınma, milli gelirin artırılması için tarımsal sulamaya hız verilmesi, iyi tohum kullanabilmek, zirai hastalıklardan kurtulabilmek, topraklandırma işlemlerinin hızlandırılması, ziraat sermayesinin sözde kalmamasını sağlamak gibi çalışmaları memleket çapında ele alınacağından bahsedilmiştir (Gök, 2016: 48). 19. Hükümet programının diğer yatırım alanlarından birisi de demiryolları olmuştur. Ulaştırmanın kolay ve ucuz olması dengeli bir ekonomik sistemin kurulması ve memleketin refahının sağlanması

için gerekli olduğu düşünölmek ve bu doğrultuda çalışmaktaydı (Polatoğlu, 2021: 220).

1950-1960 yılları diğer önemli noktaların birisi de hızlı bir kentleşmenin yaşanmasıdır. Köyden kente yaşanan yoğun göçler bazı problemleri de meydana getirmiştir (Bostan, 2017). Makineleşmenin, ulaştırma alanında yapılan çalışmaların yoğun göçlerin yaşanmasında önemli bir katkıya sahiptir. Henüz gelen nüfusa karşı hazırlıklı olamayan kentler, bu durumda alt yapı sorunları, kültürel vb. sorunlar ile karşılaşmaya başlamıştır (Yılmaz, 2022: 774).

27 Mayıs 1960 darbesinin etkisi merkez sağ için büyük zararlara yol açmıştır. 1961 yılında ise Adalet Partisi kurulmuştur. Adalet Partisi, Demokrat Partisinin yerini almıştır. İlk döneminde genellikle AP, daha pasiftir ve yetersizdir bu yüzden de henüz bu dönemde kurumsallaşamamıştır. 1964 yılında, Demirel'in liderlik etmesiyle parti sükse yapmıştır. I. Demirel Hükümetinde yapılan faaliyetler nedeniyle olumlu bir dönüş yaşanmıştır. AP, 1969 ve 1971 yıllarında da iktidara gelmiştir ancak partinin kendi içindeki bölünmeler nedeniyle toplumsal arka planını kaybetmiştir. 70'li yıllar AP için başarısızlıkların yılı olmuştur bu başarısızlıklar ise Demirel'in siyasi kariyerini aksi yönde etkilemiştir. 1971-1980 yılları arasında AP, tekrar iktidara gelememiştir (Fedayi, 2019: 146-147).

Bu dönemde siyasi otoriteler tarafından geri planda kalmış olan sosyal haklar, engelli hakları tamamen göz ardı edilmemiştir. Vakıf ve dernekler aracılığıyla çalışmalar yapılmıştır. 1950-70'li yıllarda engelliler için kurulan STK ve vakıflar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. 1950-1970 Yılları Arası Engelliler İçin Kurulan STK ve Vakıflar

Kuruluş Yılı	Dernek ve Vakıf Adı	Derneğin ve Vakfın Hedef Kitle
1950	Altı Nokta Körler Derneği	Görme
1959	Türkiye İşitme Engelliler Derneği (TİED)	İşitme
1960	Türkiye Sakatlar Derneği (TSD)	Sakatlar
1970	Türkiye Görme Engelliler Derneği (TUGED)	Görme

Sivil toplum kuruluşlarının ana noktaları hem sosyal hayattaki gerek duyulan düzenlemelere ilişkin belirleyici noktalar ile katkı sağlamak hem de devlet gibi ülke yönetiminde hâkim hükümetleri kurumları yönlendirerek çalışmalar yapabilmektir. STK'lar tarafından özellikle dezavantaja sahip olduğu düşünülen gruplar için birçok çalışma yapılmaktadır (Orhan, 2016: 209). Konumuz dâhilindeki engelli hakları ve engelli bireylere yönelik yapılan politikalar açısından da sivil toplum kuruluşları ve vakıflar önemli bir yerde durmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde engelli hakları konusundan yapılan çalışmaların ilk aşamaları sivil toplum kuruluşları ve halkın istekleri üzerinden, hak talepleri üzerinden kısaca toplumun örgütlenmesi ile gerçekleştirilmiştir.

Tabloda adı geçen dernek ve vakıfların güncel sitelerinde tarihçeleri incelenmişti. Sivil toplum kuruluşları ve derneklerin sadece o dönem içerisinde yaptıkları çalışmalara ağırlık verilmiş, günümüzde yapmış olduklarına değinilmemiştir.

1950-Altı Nokta Körler Derneği: Görme engelli bireyler için verilen eğitimlerin amacı; akademik anlamda başarının sağlanması, çevreye uyumlu bireylerin yetiştirilmesi, bağımsız bireyler yetiştirebilmek, sosyal beceriler kazandırmak, günlük hayatta bağımsız hareket edebilmek için kişisel idaresini sağlayabilecek eğitimin verilmesi ve mesleki eğitim şeklindedir (Gültekin, 2012: 109).

Doç. Dr. Mithat ENÇ tarafından 1950 yılında kurulan dernek günümüzde hala faaliyet göstermektedir. Engelli bireylerin eğitim, kültürel sosyal vb. gibi alanlarda yaşadıkları problemlere çözüm bulabilmek için kurulan bir dernektir. Derneğin yapmış olduğu çalışmalar ve kuruluş amacı göz önünde bulundurularak 1958 yılında, kamu yararına statüsünü, Bakanlar Kurulu kararıyla elde etmiştir.

Altı Nokta Körlük Derneği kurulmuş olduğu dönemde engelli bireylerin eğitime erişilebilirlik ve eğitim alma durumlarının önemi üzerinde durmuştur. Bu yönde Türkiye'nin çeşitli yerlerinde görme engelli kişiler için körlük okulunun açılması yönünde faaliyetlerde bulunmuştur. Sadece okul alanında değil 1960'lı yıllarda görme engellilerin istihdamı alanında korumalı işyeri çalışma yönteminde önemli rol oynamıştır. 1970'li yıllarda derneğin yürütmüş olduğu yardım faaliyetleri, kampanyalar ile görme engelliler için rehabilitasyon merkezini İstanbul'da kurmuştur. Aynı amaçla 1980 yılında Ankara'da da bir rehabilitasyon merkezini açmıştır. Bu merkezlerde görme engelli hem eğitim alıp hem de toplumsal hayata kazandırılabilirler. 1996 görme engelli bireyler için kitap ihtiyacının karşılanması amacıyla Ankara'da eğitim ve kültür merkezi kurulmuştur. Ankara'da kurulan bu merkezde sadece kitap ihtiyacı değil aynı zaman matbaa kurulmuş bunun yanı sıra sesli kitap uygulamasının da olduğu kütüphane oluşturulmuştur. Merkezde bulunan kitaplar ihtiyaç sahiplerine ücretsiz olarak verilmektedir. 1987 yılında ise "Altı Noktanın Sesi" adlı dergi çıkartılmıştır. Haber yazıları, araştırmalar ve raporlar şeklinde bilimsel yazıların bulunduğu aylık yayınlanan sesli bir dergidir.

1959 Türkiye İşitme Engelliler Derneği: Dernek hak ve izinlerini, 1970, 7/522 sayılı karar ile "Kamuya Yaralıdır" ve 1975 BKK 9737 sayılı karar ile de "Türkiye" unvanına erişmiştir. Derneğin amaçları; engelli bireylere kültürel ve sosyal anlamda aynı zamanda hem spor hem de eğitim alanına yapmış olduğu ve yapacağı faaliyetlerle üyelerinin haklarını korumayı amaçlamaktadır.

1960 Türkiye Sakatlar Derneği: 1958 yılındaki ilk ismi "felçliler Derneği" olarak bilinen 1960 yılında kurulan Türkiye Sakatlar Derneği, İstanbul Üniversite ve İstanbul Tıp Fakültesi'nde görev yapan gönüllü akademisyenler sayesinde kurulmuştur. 1960 yılından "kamu yararı" unvanını Bakanlar Kurulu kararıyla

edinmiştir. Dernek (başta ortopedik sakatlar olmak üzere) engelli bireylerin hakları, sorunları, sorunlarına çözüm yolları bulabilmek için birçok faaliyette bulunmuştur.

1970 Türkiye Görme Engelliler Derneği: Birsen ÇETİN, Candan İpek ÖZKAN, Hafız Erdoğan ARIT, Gülizar ÜZGÜNER, Kemal KAYAHAN, Mehmet Tezcan UÇAN kardeşler, Sedat ÖZKAN adlı kişilerin 1970 yılında kurduğu dernektir. 1972 yılından “kamu yararı” statüsüne Bakanlar Kurulu tarafından ulaştırılmıştır.

Dernek açıldığı yıldan itibaren bazı sıkıntılar ile karşılaşmıştır. Dernek faaliyetlerinden yararlanmak isteyenlerin sayısındaki artış bazı sıkıntılara neden olmuştur. Dernek elde ettiği gelirlerle düzenlediği müzik gösterilerinde maddi açıdan sorunlar ortaya çıkmıştır. Müzik grupları organizatörlerin elinde eriyen gelirler, oluşturulan müzik gruplarının kendi hallerinden hareket etmesi derneğin önlem almasına sebep olmuştur. “körlüğü” bu şekilde istismarı müzikle ilgilenme ve konser organizasyonlarını sona erdirmiştir. Dernek bünyesinden ayrılan müzik gruplarının farklı derneklerde görev alması hukuki boyuta taşınarak eleştirilmiştir. 1980 askeri darbesi ile değişen siyasal hayatla birlikte dernek bir yıl kadar faaliyet gösterememiştir. Derneğe katılım sayısının artması daha büyük çaplı kuruluşlar tarafından derneğe baskının artmasına sebep olmasıyla dernek yapısında değişiklik meydana gelmiştir. 1986 yılında büyük federasyonlardan birisi olan Körlük Federasyonuna zorla üye olunması sağlanmıştır. Ancak mücadele de vazgeçmeyen dernek, üyesi olduğu federasyon içerisinde mücadeleye devam etmiştir. Maalesef yapılan mücadele dernek açısından kısa sürede bitmemiştir. Derneğin faaliyetleri ise;

- 1987 konut yapı kooperatifi,
- 1988 sesli kütüphane,
- 1989 unlu mamuller üzerinden parkende satış,
- 1990 “vurgu” isimli dergi yayını,
- 1991 Vurgu dergisinin sesli yayını,
- 1995 Çanakkale Spastik Özürlü Çocuklar adıyla kurulan vakfın kuruculuğunu üstlenerek birçok çalışma göstermiştir.

Türkiye Görme Engelliler Derneği, 1991 yılında serbest sözleşme hakkını kullanmış ve kendisini federasyon olarak tanımlayabilmek için demokratik haklar oluşturmaya, koşulları sağlamaya çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde engelli hakları açısından önemli gelişme olan “özürlüler taslağı” nı dönemin hem otoritelerine hem de muhalefetlerine sunmuştur. Dernek görme engelliler için kurulan bir yapıda olsa da yapmış olduğu çalışmalar ile genel olarak engelli haklarını savunmaya, engelliler için sosyal hayatın her alanında fırsat eşitliği, ayrımcılıkla mücadele, hukuki şartları eşitleyebilmek vb. gibi alanlar da oldukça çaba göstermiştir.

2.4. Eğitim Politikaları

Eğitim insan hayatının her alanında her aşamasında devam eden süreçtir. İnsanların sosyal hayatları için gerekli olan temel bilgilerin öğrenilmesi ve uygulanması açısından eğitim alabilmek oldukça önemlidir. Özellikle de toplumsal devamlılık hususunda eğitim önemlidir. Okul gibi çatılar, daha büyük eğitim kurumları kendi başlarına bile sosyalleşme araçları olarak aktif rol oynamaktadır. Bu yüzden herkes için gerekli olan eğitim hakkı engelli vatandaşlar içinde geçerlidir. Ancak engel durumlarına göre bazı bireyler özel olarak eğitim almak ya da kendi gibi engel durumları olanlar ile belirli seviyelerde eğitim almaktadırlar. Engelli bireylerin gereksinimleri göz önüne alınarak ülkeler çalışmalar yapmışlardır.

Osmanlı döneminden itibaren engellilerin eğitimi için çalışmalar yapılmıştır. Abdülhamit döneminden itibaren engelli bireylerin eğitime katılımları için adımlar atılmıştır. 1950’li yıllara kadar geçmiş dönem engelli politikaları miras alınarak devam etmekteydi. Ancak 1950li yıllarda engellilere yönelik politikalarda değişim ve dönüşüme gidilmeye başlanmıştır. 1926 medeni kanunda yer alan bazı maddelerce engellilere yönelik anlayışlar bulunmaktadır. Örneğin bir çocuğun velayetinin verilmesinde ebeveynlerin akıl sağlığının kontrol edilmesi gibi düzenlemeler bulunmaktadır (Çamur, 2023: 92)

İzmir de 1921 yılında Sağırklar – körler okulu açılmıştır, okul ilk başta Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na bağlı iken daha sonra Milli Eğitim Bakanlığının bünyesine alınmıştır. Özel eğitim için yürütülen faaliyetlerde MEB Özel Eğitim

Genel Müdürlüğü bünyesinde yapılırken 1983 yılında kurum MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi Başkanlığına dönüştürülmüştür.

6 Ocak 1961 tarihli Resmi Gazetede yer alan 05.01.1961 tarihli (Kanun No:222), İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun 12. Maddesinin içeriğine yer verilmiştir. Madde 12, ilköğretim eğitimi alma yaşına gelmiş ancak zihnen, bedenen, ruhen ve sosyal bakımdan herhangi bir engelle sahip çocukların özel eğitim görmelerini hükümlerine yer verilmiştir (TBMM, 1994: 31).

1983 yılında Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu ile birlikte gereksinime ihtiyaç duyan engelli çocuklar için eğitim hizmetleri 2916 sayılı kanun ile hükme bağlanmıştır (Öztürk, 2023: 73).

Resmi Gazete, Karar 200 yer alan 11.10.1983 tarihli “ Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Eğitilebilir Çocuklar İş Okulu Yönetmeliği” ne göre Madde 1 eğitilebilir çocukların iş okullarında alacakları eğitim ve öğretimin esaslarını üzerindedir (TBMM, 1994: 109).

Türkiye’de eğitim sisteminin genel düşünce yapısı hak temelli yaklaşımdır. Engelli bireyler için düzenlenen politikalarda hak temelli yaklaşım çerçevesinde geliştirilmiştir. Genel olarak eğitim hakkı Madde 4 ve 8; 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu Madde 12, 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu Madde 4 ile güvence altına alınmıştır. Özel eğitim ise 1950’li yıllardan sonra temel hizmetlerden birisi olmuştur. Engelli çocuklar için kaynaştırma sınıfları, özel sınıflar bulunmaktadır. Ancak bu gibi sınıflardan bireyin hangisine gideceği Rehberlik Araştırma Merkezindeki değerlendirmeler sonucundaki karara göre yürütülmektedir (TBMM, 1994: 110). Ayrıca merkezde verilen sağlık raporunun dahi herhangi bir ayrımcılık yaratmaması için engelli bireylerin çeşitliliği göz önüne alınarak ailesinin de dâhil olduğu birçok faktör sürece dâhil edilmektedir (Çamur, 2023: 187-188).

Türkiye ‘de engelli bireylere yönelik açılan okullardan ilki İzmir de 1924 yılında Sağlık Bakanlığına bağlı olarak açılmıştır. Açılan okul kör, sağır ve zihinsel engelli bireylerin eğitimi için hem müfredat dersleri hem de marangozluk gibi el sanatlarına

yönelik dersler verilmekteydi (Çamur, 2023: 93). 1951-1952 yılında Ankara da Körlerin eğitim için ilkokul açılmıştır. 1952-1953 İzmir’de açılan sağır okulu gibi Ankara ve İstanbul’da da sağır okulu açılmıştır. 1954-1955 Gaziantep’te körler için okul açılmıştır. 1956-1957 yılında ise Ankara, İstanbul ve İzmir’den sonra körler için okul Diyarbakır’da hizmete girmiştir. Tüm bunların yanı sıra ülkemizde 1961 yılında yürürlüğe giren “ilköğretim ve eğitim kanunu” ile birlikte özel eğitimle ilgili hükümlere yer verilmiştir. Böylelikle yeni eğitim yasasına dayanılarak “özel eğitim yönetmeliği” çıkarılmıştır (Özgökçeler ve Alper, 2010: 41).

“Milli eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığına Bağlı Özel Eğitim Okulları Yönetmeliği” kapsamında konuya ilişkin hükümler yer almaktadır. 81 maddeden oluşan yönetmelikte, amaç, kuruluş, okullar ve okullar arası geçişler, personel, personellerin sorumlulukları, kayıt şartları vb. gibi birçok konuya ayrıntılı yer verilmiştir. (TBMM, 1994: 122-124). Ayrıca 02.09.1985 yılında (Karar 167) “ Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği” kapsamında madde 2’ye göre özel okullarda hizmet veren eğitimcilerin görevlerine ilişkin kapsamdan bahsedilmektedir. (TBMM, 1994: 125).

1950’li yıllarda ülkemizde olduğu gibi diğer ülkelerde birtakım politikalar geliştirilmiştir. Bu ülkelerin yapmış oldukları politikalara bakmak hem ülkemizin hangi seyirde ilerlediği açısından hem de diğer ülkelerden etkilenme düzeyini görebilmemiz açısından önemlidir.

Fransa eğitim sistemi merkezî bir yönetim anlayışına sahiptir. Ülke genelinde ortak bir sistem izlenilmeye çalışmaktadır. Fransa’da engelli haklarına yönelik toplumsal söylemler 1950’li yılların sonlarında sosyal dışlama kavramıyla birlikte gündeme gelmiştir (Can Ateş, 2019: 27). Bu tarihe kadar engellilerin eğitimleri hakkında da adımla atılmamıştır. 4 Ekim 1958 yılına kadar Fransa da engelliler için herhangi bir kanun bulunmamaktaydı (Balta, 2010: 27).

1981 yılında Almanya da engelli bireylere yönelik sosyal politikalar engelli yılı ilan edilmesi ardından hız kazanmıştır. Ulaşım, istihdam, sosyal çevre gibi alanlarda fırsat eşitliği için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. İlk olarak Almanya’nın genel eğitim sistemine bakıldığında, sürekli eğitim hükümet tarafından belirlenmekte ve

eyaletlere göre eğitim ihtiyaçları tespit edilmektedir. Zorunlu eğitim altı yaşında başlamakta ve okula başlama yaşı gelen çocuklara zihinsel bazı testler yapılmaktadır. Uygunluk testinden başarısız olan çocuklar ise sağlık kontrolüne gönderilerek engelli olup olmadığı tespit edilmektedir. Son aşama olarak sağlık testinden alınan sonuçlara göre eğer çocuk engelli ise engelliler okuluna gönderilmektedir (Doğan, 2020: 30).

11 Ağustos 1951 yılına Almanya Alman anayasasının 7. Maddesi gereğince özel eğitim kurumlarının her bölge için bütünlük içerisinde devam etmesine yönelik yasaya yer vermiştir. Almanya özellikle ülkenin farklı bölgelerinde özel eğitimli bireyler için farklı uygulamalarının olmamasına özen göstermiştir. Böylelikle bu yılda özel eğitim için standart oluşturulmaya çalışılmıştır. Özel eğitim kurumlarında verilen eğitimlerin bağlı olduğu genel bir merkez ile faaliyetler yürütülmüştür (Öztürk, 2023: 75).

Almanya'da özel eğitim hizmetleri, Eyalet Müdürlükleri tarafından kontrol edilmektedir. Yapılan testlerden sonra Almanya'da engel düzeyine göre gidilecek okullar şu şekilde sıralanmıştır; *yarı kaynaştırma, hafif zihinsel engelli olanların gittiği okullar, duygusal sosyal gelişimin desteklendiği okullar, görme engelli ve körler okulu, zihinsel engelli okulu, işitme engelli okulu, fiziksel engelli okulu, öğrenme engelli okulu, dil ve konuşma bozukluğu olan engelli çocukların gittiği okul son olarak sürekli hasta olan bireylerin gittiği okullar* şeklindedir (Balta, 2010: 12). Almanya engelli çocukların eğitimi konusunda engel durumlarına bağlı olarak oldukça farklı pozisyonlarda eğitim kurumları açmıştır.

Japon toplumunun oldukça homojenik yapısından dolayı farklılıklara, farklı davranışlara karşı ayrımcı tavır seğrilebilmişlerdir (Çaha, 2015: 126). Japonya'nın engeli bireylere bakış açısı geçmişte oldukça olumsuz şeklindedir. Japonya da engelli bireyler dışlanmış ve ayrımcılık ile karşılaşmışlardır. Engelli bireylerin, çocukların eğitimi Japonya da 1948 yılından itibaren zorunlu eğitime tabi tutulmuştur. Ancak 1948 yılında söz konusu olan bu durum 1979 yılına kadar faaliyet gösterememiştir.

2.5. İstihdam Politikaları

Her ne kadar engelli bireylere hükümetler tarafından yardım yapılıyor olsa da engelli bireyin çalışabilme durumunda maddi yardım yerine iş ihtiyacının giderilmesi önemlidir. Ekonomik olarak başkasına muhtaç olmadan hayatını idame ettirebilmek oldukça önemlidir. Çalışma hayatı aynı zamanda sosyal bir alan sağlamaktadır.

1950'li yılların sonunda engellilere yönelik yapılan istihdam politikaları hem ülkemizde hem de diğer ülkelerde aynı sistemlerin kullanımı şeklindedir. Politikalar dışında herhangi bir zorunluluk olmadan da yapılan uygulamalar bulunmaktadır. Bunlar genel olarak;

1. Kota sistemi,
2. Korumalı işyerleri yöntemi,
3. İşverenlerin zorunluluk olmadan engelli istihdamı,
4. Kişisel çalışma yöntemi,
5. Kooperatif çalışma yöntemi,
6. Sadece engelli bireylerin çalıştırıldığı seçilmiş işletmelerde çalışma imkânı
7. Evde çalışma şeklindedir (Genç ve Çat, 2013: 375-376).

Engeli bireylerin istihdam işyerlerinde istihdam edilme zorunluluğu 1967 yılında Deniz İş Kanunu ile kabul edilmiştir. Kanun hem engelli bireyler hem de eski hükümlüler için çıkarılmıştır.

Kota sistemi: Yöneteme göre işyerlerinin belirli oranda engelli bireyleri çalıştırma zorunluluğu bulunmaktadır. Sistem 1919 yılında Almanya da, 1920'de Avusturya'da, 1921 İtalya ve Polonya da, 1923 Fransa'da uygulanmaya başlanmıştır. Bu sistem ABD de yaygın şekilde uygulanan bir yöntemdir (Öz ve Orhan, 2012: 40). Ülkemizde ve diğer ülkelerde hala uzun zamandır kullanılan engelli istihdamı sağlama yöntemlerinden birisidir. Kota sistemini uygulayan her ülkenin kendi sosyal ve ekonomik düzeylerine göre belirli farklılıklar bulunmaktadır.

Türkiye'de kota sisteminin uygulanması ve kota sisteminin şartlarının diğer ülkelere göre daha olumlu veya daha olumsuz olduğu noktalar bulunmaktadır. Türkiye'de kota

sistemi yöntemiyle iş sahibi olmak isteyen engelli bireyler aracı olarak Türkiye İş Kurumu'nu aracı olarak kullanmaktadır. Bu şekilde iş yerleri ile daha kolay iletişim kurulmaktadır. Ayrıca İş-Kur'un mesleki eğitim alanında vermiş oldukları kurslar engelli bireylerin hem mesleki eğitim almaları hem de aldıkları eğitimin karşılığı olan istihdam alanına ulaşmalarını sağlamaktadır (Çavuş ve Tekin, 2015: 157).

Resmi Gazete 20904 Sayısında yer alan “*Milletlerarası Andlaşma Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) Türk Hükümeti Projesi*” dökümanına göre engelli bireylerin üretim yeteneklerinin geliştirilmesi önemlidir. Türkiye’de ki kanunlar engellilerin işlere yerleşimini öncelikli kılmaktadır. 1990 (14-15 Haziran) yılında Ankara Gölbaşı Devlet Planlama Teşkilatı tarafından düzenlenen koordinasyon toplantısına DPT, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İİBK, SSK... vb. birçok farklı kurum katılmıştır. Bu toplantının esas gündemi engellilerin işe alımları, eğitimleri gibi konulara ilişkin düzenlemelerdir. Projenin amacı; Kanun ve Yönetmelikler ile getirilen %2 kota sistemine dâhil olan engelli bireylerin mesleki kabiliyetlerini geliştirip iş sahibi olmalarını sağlamak. Projenin beklenen sonucu ise projeye dâhil olan engelli bireylerin iş kurabilmeleri ve meslek sahibi olabilmeleri için yeterli desteğe sahip olmalarını sağlamak (TBMM, 1994: 19-21).

Kişisel Çalışma Yöntemi: Engelli bireylerin kendi işlerinin sahibi olması ve evlerinden esnek çalışma saatleriyle çalışabilmeleri sistemidir. Kişisel çalışma yönteminde günümüz çalışma disiplini açısından bakılmamalıdır. Çünkü bu yönteme göre asıl olan engelli bireylerin kendi işlerini kurabilmesinin yanı sıra hatta başka kişilere yönelik istihdam sağlamaları üzerindedir (Berkün, 2012: 32-33). Engelli bireyin kendi işini açabilmesi için bazı niteliklerin sağlanması gerekmektedir. Bunlar;

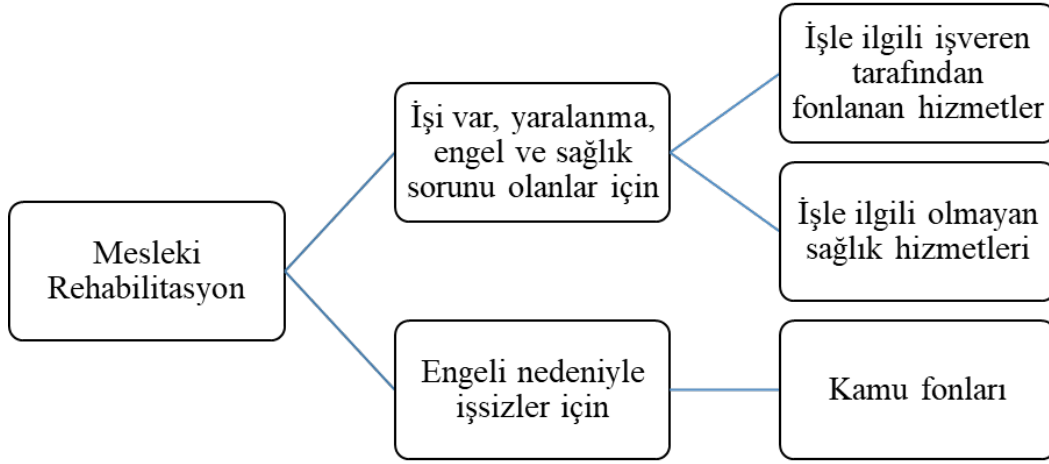
- Engelli bireyin temel eğitimi almış olması gerekmektedir.
- Ülkede yaşanan ekonomik gelişme ve kaynakların yeterli olması gerekmektedir.
- Engelli bireyin yeterli mesleki eğitimin bulunması gerekmektedir.
- Girişimciliğin desteklenmesi gerekmektedir (Öz ve Orhan, 2021: 43).

Türkiye genelinde engellilerin kendi işlerini kurabilme yöntemleri konusunda üzerinden düşülmeyen bir durum olması, engelli bireylerin daha basit işler yapmasına neden olmaktadır.

İşverenlerin zorunluluk olmadan engelli istihdamı: Engelli bireylerin işverenler tarafından herhangi bir zorunluluk olmadan engelli istihdamının sağlanmasıdır. Bu çalışmada yönteminde engelli bireyi çalıştıran kurumun işvereni, iş yerlerinde çalışan diğer kişilerin engelli bireye karşı olumu ve olumsuz tutumlarına dikkat edilmesi gerekmektedir. Ancak iş verenin bunu gönüllü şekilde yapıyor olması engelli bireylere bakış açısının daha olumlu bir tavır çerçevesinde geliştiği yönünde algı bulunmaktadır.

Evde Çalışma: Kişilerin ekonomik gelir elde etmek amacıyla kendilerine evlerinden istihdam sağlayabildikleri çalışma yöntemidir. Esnek saatlerin olması, gelişen teknoloji ile birlikte engelli bireyler gibi birçok birey herhangi bir zorunluluk olmadan bu yöntemi seçebilmektedir (Berkün, 2012: 33).

Korumalı İşyerleri yöntemi: Korumalı işyerleri çalışma yönteminde özellikle engel durumu daha ağır (zihinsel engelliler, eğitim seviyesi daha düşük olan engelliler ve engel durumu ağır olan bireyler gibi), iş gücünde zorluk yaşayabilecek engelli bireylerin, devlet tarafından maddi ve teknik mesleki bakımdan desteklenmesidir. Bu çalışmalar ile devlet engelli bireye yönelik verilen eğitimlerden de sonra en önemli nokta olan rekabet ortamını olmadan koruyucu bir çevrede istihdam sağlamaktadır.

Şekil 1. Mesleki Rehabilitasyon hizmetlerinin fonlanması

Kaynak: Kayıhan, Hülya ve Barkın KÖSE (2018). Türkiye’de ve Dünyada Mesleki Rehabilitasyon, Türkiye klinikleri JPsychol-Special Topics 3(1), 32.

Mesleki rehabilitasyonun ana hedefi engelli bireyin tıbbi rehabilitasyonu ile engel durumunun giderilmesi değil uygun mesleği bulabilmesidir.

Korumalı işyerlerinin olumlu ve olumsuz yönleri olarak değerlendirilen noktalar ise çalışan ortamının engelli bireylerden oluşması daha kapalı bir sosyalleşme ağını oluşturmaktadır. Ancak buna rağmen önyargılı, ayrımcı davranış biçiminin de yaşanma olasılığını azaltmış olmaktadır.

Kooperatif çalışma yöntemi: Korumalı işyerleri çalışma yöntemine benzeyen bir yapısı bulunmaktadır. Engelli bireyin kendi çabası veya devlet yardımı ile kurmuş olduğu kooperatif örgütlenme biçimidir. Korumalı işyerleri sisteminden ayrılan özelliği ise korumalı işyerlerinde örgütlenme durumunu işyerleri yaparken bu biçimde engelli bireyler kooperatifler işbirliğine dayalı biçiminde örgütlenmektedirler (Anbarlı Bozatay ve Ayyıldız, 2018: 89).

Sadece Engeli bireylerin çalıştığı seçilmiş işyerleri yöntemi: Bu yöntemde göre bazı işletmeler engelli bireylerin çalışabilmesi için tahsis edilen yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Engellilere ayrılmış meslekler şeklinde adlandırılmaktadır (Kayıhan,

Köse 2018: 40). Engelli bireylerin bu yöntem ile çalışabilmesi için meslek analizlerinin ve iş tanımlamalarının yapılmasına özen gösterilmelidir.

Türkiye’de engelli bireylere yönelik istihdam politikaları cumhuriyet öncesi dönemde düzensizdir. Cumhuriyet sonrası dönemde ise engelli bireylerin ihtiyaçları gözetilerek çalışmalar yapılmıştır. Ardından sosyal devlet anlayışı ile birlikte eşitlik anlayışında genel çerçevesinde, dezavantajlı grupların kendilerine özgü ihtiyaçlarının eşitsizlik yarattığı algısı nedeniyle engelli bireylerin korunması güvence altına alınmaya çalışılmıştır. 1950 yılına kadar engelli bireylere yönelik yapılan çalışmalar genel olarak sağlık alanında gerçekleştirilmiştir. Ancak bu dönem itibariyle sosyal alanda hayatlarını daha kolay idame ettirebilmeleri adına birçok politikaya yer verilmiştir.

1950 yılında engelli bireylerinde artık kabul edildiği İstanbul Düşkünler Evi’nde istihdam sağlayabilmek için kişilere belirli meslek dallarında eğitim verilmekteydi (Orhan ve Aköğretmen, 2019: 770).

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de Engelli bireylere yönelik istihdam alanında kota uygulaması mevcuttur. 1965 yılında 657 sayılı Memurlar Kanununa göre ilgili maddelerde çalışanların %3 oranında engelli bireylerden oluşması zorunlu kılınmıştır (Karaaslan, 2020: 50).

1950’den sonra savaş sonrasında evlerine dönen askerlerin tıbbi açıdan bakıma ihtiyaç duymaları Almanya açısından da önemli bir konudur. Bu yüzden savaş sonrası (Birinci Dünya) engelli bireyleri istihdam edebilmek için “kota sistemi” düşünülmüştür ancak ikinci dünya savaşı sırasında askıya alınmıştır. 1919’da Almanya’da uygulanmaya başlanılan kota sistemi diğer ülkeler tarafından da uygulanmaya başlanmıştır. 1920’de Avusturya, 1921’de İtalya ve Polonya, 1923’de de Fransa’da uygulanmıştır (Aktekin, 2010: 149 aktaran Durmaz, 2017: 260).

Engelli bireylere yönelik istihdam alanında kota uygulaması ilk olarak Almanya’da gündeme gelmiştir. İşyerlerinde engelli bireylere yönelik %1 oranında zorunluluk

olmak üzere kota konulmuştur. 1925 yılında “Engelliler Yasası” ile yürürlüğe girmiştir (Aktop, 2022: 125). Her ne kadar engelli bireyler hakkında Almanya’da yapılan sosyal çalışmalar olsa dahi Almanya’nın ideolojisinde bir dönem etkili olan Naziler yüzünden engelli bireyler 1930-1940 yılları arasında “işe yaramaz” şeklinde tanımlanmışlardır. Almanya’nın Nazi politikasının etkisi olduğu dönemde sadece olumsuz ifadeler ile engelli bireyler dışlanmak ile kalmamış aynı zamanda “genetik olarak sağlıklı nesillerin önlenmesi yasası” çıkarılarak hukuk alanında da dışlanmaya devam edilmiştir. Maalesef bu dönemde sadece engelli olduklarından ötürü birçok vatandaşın ölümüne neden olunmuştur (Öztürk, 2023: 73).

Mısır’da yaşanan ekonomik problemlere rağmen 1959 yılında İş Kanunu ile birlikte engelli bireylerin istihdamında iş yerlerine %2 oranında kota sistemi uygulanmıştır (Üngör, 2019: 45).

Kanada da 1960 yılında engelli bireylerin daha rahat yaşam sürmelerini sağlayabilmek için istihdam alanında çalışmalar yapılmıştır. “Engelli Kişilerin Mesleki Rehabilitasyonu Yasası” ile engelli bireylerin istihdamı için çıkarılmıştır. Engelliğe yönelik ekonomik modelin etkisi ile bu dönemde bireylerin yetenekleri çalışma modellerinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu yüzden engelli bireylerin daha önce ekonomik sisteme katkı sağlayan bireyler olduğunun düşünülmesi onlara yardım edilmesi gerekliliği düşüncesinin alt yapısıdır (Üngör, 2019: 31).

2.6. Sağlık Politikaları

Engelli bireyler için önemli noktalardan biriside sağlık ve sağlık hizmetlerin erişimidir. Sağlık hizmetlerine erişim noktasında hem finansal, fiziksel çevre, politikalar ve sağlık hizmeti veren kişilerin tutumları, iletişim, yoksulluk vb. gibi belirli noktalarda farklı problemler çıkabilmektedir (Özata ve Karip, 2017: 424). Öncelikle engelli bireyin toplumdaki diğer insanlara nazaran sağlık hizmetin eve bakımına erişimi noktasından bağımsız hareket etmesi zor olabilmektedir. Bu gibi noktalarda problem yaşayan bireyler psikolojik ve fizyolojik olarak olumsuz etkilenebilmektedir. Ayrıca engelli bireylerin engel durumlarının seviyesine göre sağlık hizmeti ve bakım konusundan tek başlarına hayatlarını idame ettirmekte

büyük zorluklar ile karşılaşmaktadırlar. Bu yüzden diğer kimselere bağımlılık daha fazla olumsuz koşul ile karşılaşılmasına neden olmaktadır. Bunun gibi birçok alanda ve birçok yetersizlikten dolayı dezavantajlı sayılan grup engelliler, daha fazla dezavantajlı durumlar ile savaşmak zorundadır. Bu yüzden dünyada engelli bireyler için yapılan politikalarda öncelikle sağlık alanında adımlar atılmıştır (Topaloğlu vd., 2021: 186-190).

Türkiye’de sağlığın kısaca tarihine bakacak olursak 1945 yılından engellilerin de haklarının korunduğu SSK kurulmuştur. Sağlık hizmetlerinin eşitlikçi dağılımı ve sosyal devlet anlayışına bağlı kalabilmek amacıyla 1960lı yıllarda hizmetler toplumsallaştırılmaya çalışılmıştır. 1961 yılında “Temel Sağlık Yasası” ile önemli ilerlemeler meydana gelmiştir. 60’lı yıllardan sonra Türkiye’de sağlık sisteminde köklü değişimler meydana gelmiştir. Ülke genelindeki sağlık kuruluşlarını bir çatı etrafından toplayabilmek için birçok tesis Sağlık Bakanlığına devredilmiştir. Ardından 1961 yılından sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Böylelikle sağlık hizmetlerinin ulaşılabilir olması adına hem finansal hem de fiziki olarak çalışmalar yapılmıştır (Yalçındağ, 2018: 5-6).

Tüm bunların yanı sıra engelli bireyler için engelliklerinin derecelerine bağlı olarak belirli yerlerde indirimlerden faydalanmaktadırlar. “Özürlülerin Vergilendirilmesinde Sağlık Muayenesi Esasları”, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 31. Maddesince karara bağlanmıştır. Maddeye göre sakatlık derecesine bağlı olarak yararlanılacak hizmetinde belirlenmesiyle engelli bireyler için indirim uygulamalarına yer verilmiştir. 1991 yılında 91/1372 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla sakatlık indirim tutarları aşağıdaki tabloda yer almaktadır. (TBMM, 1994: 234).

7.1.1991 Tarih ve 91/13/1372 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla Artırılan Özel İndirim ve Sakatlık İndirim Tutarları				
	Sakatlık Derecesi	Özel İndirim TL	Sakatlık İndirimi TL	Toplam İndirim Tutarı TL
	I nci derece	54.000	432.000	486.000
	II nci derece	54.000	216.000	270.000
	III nci derece	54.000	108.000	162.000
Kalkınmada 1inci derecede öncelikli iller	I nci derece	66.000	528.000	594.000
	II nci derece	66.000	264.000	330.000
	III nci derece	66.000	132.000	198.000
Kalkınma 1inci derecede öncelikli iller	I nci derece	72.000	576.000	646.000
	II nci derece	72.000	288.000	380.000
	III nci derece	72.000	144.000	216.000
Kalkınma 2 inci derecede öncelikli iller	I nci derece	60.000	480.000	540.000
	II nci derece	60.000	240.000	300.000
	III nci derece	60.000	120.000	180.000
Kalkınma 2 inci derecede öncelikli iller	I nci derece	66.000	280.000	594.000
	II nci derece	66.000	264.000	330.000
	III nci derece	66.000	132.000	195.000
<p>Not: Teşvik belgeli yatırımlarda fiilen çalışanların ücretlerinin vergilendirmesinde ise yatırıma başlama tarihinden itibaren 5 sene müddetle yukarıda belirtilen indirim miktarlarına;</p> <ul style="list-style-type: none"> — Birinci Derecede Kalkınmada öncelikli yöreler için 18.000. TL — İkinci Derecede Kalkınma öncelikli yöreler için 12.000. TL — Sakatlık indiriminin teşvik belgeli yatırımlarda buna göre daha yüksek tutardan olacağı tabidir. 				

Kaynak: TBMM, 1994: 235

Ayrıca bazı engelli bireylerin engelliliklerinden kaynaklı kullanacakları araç gereçlerin tahsisi konusu da yönetmeliklerde yer almaktadır. “Malüllere Mahsus Özel Tertibatlı Araçlara Uygulanacak Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik” ile engelli birey tarafından kullanılacak olan özel surette ithal edilen araçların vergi muaf tutulmasına karar verilmiştir (TBMM, 1994: 236).

2.7. Sosyal Politikalar

Osmanlı devleti, insanın sosyal hayattaki yerini İslami kurallara belirlediğinden ötürü engelli bireyleri sosyal hayattan dışlamayan, birlikte yaşam sürdürülen bir anlayışa sahipti. Genel olarak engelli kimseler bakıma ihtiyacı olan kişiler olarak görülürdü. Bu yüzden diğer kimselerin hasta veya engelli kişilere yardım etmesi gerekli görünmekteydi. Engellilere yapılan yardımlar ise Osmanlı da yaygın olan vakıflar aracılığıyla yapılmaktaydı. Ayrıca sadece vakıflar değil dini uygulamalarda yer alan fitre, zekât gibi vecibelerin yerine getirilmesinde de yardıma muhtaç insanlara destek olunmaya devam edilmekteydi. Engelli ve fakir bireylerin ihtiyaçları bimarhane, şifahane, tekke ve zaviyeler, vakıflar aracılığıyla karşılanmaya çalışılmaktaydı. Osmanlı devleti fakir kimseleri ve engelli bireyleri cizye vergisinden de muaf tutmuştur. Osmanlı devletinde doğuştan sağır ve dilsiz bireyler ise saraylarda himaye edilmekteydi. Osmanlı devleti yalnızca fiziksel engellilere yönelik çalışmalar yapmamış aynı zamanda zihinsel engellilere yönelik maddi yardımlarda bulunmaktaydı (Şimşek, 2018: 734-765).

Engeli bireyler açısından en önemli problemlerden birisi yaşam standartlarını yakalayabilmek için belirli durumlarda kişinin kendisi dışında başkalarından aldığı yardımlardır. Bu yardımlar psikolojik, fiziksel, maddi, hukuken gibi birçok alanda olabilmektedir. Cumhuriyet öncesi dönemlerde engellilerin ihtiyaçlarını karşılayan kurum büyük ölçüde aile olarak karşımıza çıkmaktadır (Zastrow, 2013: 49-50 akt. Koç, 2021: 36).

Tanzimat dönemine kadar engelli hakları genellikle tıbbi yardım olarak yapılmaktaydı. Genellikle vakıflar tarafından yürütülen destek programları ile engellilerin bakım ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmaktadır. 1950'li yıllarda Türkiye'de engellilik hakları sivil toplum alanında yapılan çalışmalar ile başlamıştır (Tooper vd., 2023: 143).

Engelli bireyler Kanada da ilk olarak ayrımcılık ile karşılaşmışlardır. 1800'lü yıllarda zihinsel engelli bireyler toplum tarafından dışlanmış ve suçlu olarak görülüp hapse atılmıştır. Ancak zamanla bu bakış açısından kurtulmuşlar ve zihinsel engelli bireyler

için politikalar geliştirilmiştir. Birinci Dünya savaşı sonrasında ise gazilere yönelik sağlık bakımının sağlanması için hastaneler kurulmuş ve engellilik aylığını almaları sağlanmıştır. 1960'lı yıllardan sonra refah devleti anlayışı politikalara da yansımıştır (Üngör, 2019: 30-31).

Engelli hareketlerine diğer ülkelerdeki gelişimine göre Japonya da engelli hareketleri biraz farklı ve daha geç seyretmiştir. Her ne kadar diğer ülkeler ile etkileşim halinde olursa da Japonya'da 1960'lı yıllara kadar engellileri bir "utanç" olarak gören aileler mevcuttu. 1960 yılında "mavi çimen grubu"nun bağımsız yaşam hareketi ile birlikte engelli bireyle için politik anlamda talepte bulunulmaya başlanmıştır. Ancak Japon toplumunda engellilerin kendi hakları için istemiş oldukları hak talepleri diğer vatandaşlar tarafından olumsuz tepkilere sebep olmuştur (Çaha, 2015: 130).

Engelli bireylere yönelik sosyal politikalar, engellilerin sosyal hayattan dışlanmasına neden olan tutumlar sebebiyle ortaya çıkmıştır. 1950 de Fransa engellilere yönelik haklar konuşulmaya başlanmaktadır. Sosyal dışlanma, Fransa da 1960'lı yıllarda gündeme gelmiştir. Fransa da yaşayan engelli bireylerin büyük kısmının sosyal güvenceden yoksun olmaları gündeme gelmiştir. Fransa da dezavantajlı gruplar için yapılan sosyal politikalar tek bir alanla sınırlı kalmamış istihdam, eğitim, kültürel hayat gibi birçok farklı alanı kapsamaktadır (Çaha, 2016: 124).

Mısırın kültürel ve coğrafi yapısından kaynaklı bir takım sosyal problemler engelli bireyler içinde sorunların ortaya çıkmasına enden olmuştur. Örneğin ülkede akraba evlilikleri ve bu evliliklerin yaygın olması, engelli bireylerin sayısındaki nedenlerden birisi olarak görülmektedir. Mısırdaki yapılan çalışmalar sonucunda engelliliğin artışına enden olan bazı faktörler ise şu şekilde; erken yaşta evlilikler, aile planlamasına dini gerekçelerin engel olması, kadın sünneti, ekonomik olarak ilaca erişimin zor olması, şiddet olarak sıralanmıştır (Hagrass, 2005: 150; Üngör, 2019: 44-45).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1970-2000 YILLARI ARASI HÜKÜMETLERİN ENGELLİ POLİTİKALARI

Türkiye’de 1960-1980 yılları arası sosyal politikaların genel görünümü, sosyal devlet gibi önemli kavramların gündemde olduğu dönemlerdir. 1960’lı yıllar, toplum sağlığını korunması ve geliştirilmesine ilişkin sosyal hizmet faaliyetlerine odaklı çalışmalar yapılmıştır. Sosyal hizmet faaliyetleri bu dönemde kurumsallaşmaya başlamıştır. 1976 yılından “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” ilk modern sosyal hizmet çalışması yapılmıştır (Özaydın ve Çevik, 2017: 612). 1930’dan 1950’li yıllara kadar ekonomik yapı hakkında düzenlemeler daha ağırlıklıdır. Yaşanılan ekonomik sorunların bu tarihlere kadar düzenli bir planda olmaması 1960’lı yılların sosyal ve ekonomik çalışmaları daha planlı yapılmasına neden olmuştur. Sadece ülkemizde değil aynı zamanda uluslararası alanlarda da sosyal nitelikli çalışmalara ağırlıklı verilen dönemlerdir (Özaydın ve Çevik, 2017: 613) . Örneğin ABD 1970’li yıllar boyunca engellilikle ilgili politikalar yaygın hale gelmeye başlamıştır. Sivil hakların gelişimi ile birlikte engelliğe karşı ayrımcılığın yasaklanması ayrıca yine engellilere yönelik kayıtsızlık ve yoksunluğun bitmesi için 1971-1964 tarihli Sivil Kanunla haklar programlanmıştır. Yapılan tasarılar rağmen 1964 yasası geleneksel sivil komite sisteminden sonra reddedilmiştir. Bu dönemde ABD de geleneksel sivil haklar yeniden yapılandırılmıştır. Tasarı da yer alan engelli bireylere yönelik talimatlarda artık engelli bireyler ayrımcılığa dayalı ayrımcılığın eşitlenebilmesi için yeni teklifler sunulmuştur. Her ne kadar kongrede kısıtlamalar olsa dahi yasa tasarısı kabul edilmiştir. 1973 yılında Rehabilitasyon yasasının daha farklı versiyonu kabul edilmiştir. Yasanın 504. Maddesinin ana düşüncesinde, ABD de yaşayan engelli bireyler yalnızca kendi başlarına olmaktan, engelli olmaktan, katılımdan

dışlanmaktan, faydalardan mahrum kalmamalı şeklinde ayrımcılığa maruz kalmamalıdır şeklinde düzenlenmiştir (Mezey, 2005: 13-14). Engelli hakları konusunda önemli diğer ülkelerden bir tanesi de Avusturya diyebiliriz. Avusturya'nın değişen siyasal rejiminin engelli haklarına nasıl yansıdığını görmek önemlidir. Kısaca siyasal rejimler ülkemizde ve diğer ülkelerde sosyal politika allananındaki çalışmaları etkilemiştir.

Tablo 3. Türkiye’de engellilere yönelik programlar

Tarihler	Hükümet Programı	Hükümet İsimleri	Hükümet Programlarının Uygulanmasında Sorun Alanları
1965-1969	30. Hükümet Programı	I. Demirel Hükümeti	Engeliler için sosyal yardım alanında çalışmalar yapılmıştır.
1969-1970	31. Hükümet Programı	II. Demirel Hükümeti	İstihdam, sağlık, sosyal yardım ve eğitim alanında çalışmalar yapılmıştır.
1970-1971	32. Hükümet Programı	III. Demirel Hükümeti	Sağlık alanında ve sosyal alanda çalışmalar yapılmıştır.
1974-1974	37. Hükümet Programı	I. Ecevit Hükümeti	Sosyal yardımlar ve kurumsal yapı alanında çalışmalar yapılmıştır.
1975-1977	39. Hükümet Programı	IV. Demirel Hükümeti	İstihdam alanına ve sosyal yardımlar alanında çalışmalar yapılmıştır.
1977-1977	40. Hükümet Programı	II. Ecevit Hükümeti	İstihdam, eğitim ve sosyal yardımlar alanında çalışmalar yapılmıştır.
1977-1978	41. Hükümet Programı	V. Demirel Hükümeti	İstihdam, sağlık ve sosyal yardımlar alanında çalışmalar yapılmıştır.
1978-1979	42. Hükümet Programı	III. Ecevit Hükümet Programı	İstihdam, sağlık ve sosyal yardım alanında çalışmalar yapılmıştır.
1979-1980	43. Hükümet Programı	VI. Demirel Hükümeti	Sosyal yardım alanında ve mevzuata ilişkin çalışmalar yapılmıştır.
1980-1983	44. Hükümet Programı	Ulus Hükümeti	Sosyal yardımlar alanında çalışma yapılmıştır.
1983-1987	45. Hükümet Programı	I. Özal Hükümeti	Sağlık ve sosyal yardım alanında çalışmalar yapılmıştır.

1987-1989	46. Hükümet Programı	II. Özal Hükümeti	Sağlık ve sosyal yardım alanında çalışmalar yapılmıştır.
1989-1991	47. Hükümet Programı	Akbulut Hükümeti	İstihdam ve kurumsal yapıda çalışmalar yapılmıştır.
1991-1991	48. Hükümet Programı	I. Yılmaz Hükümeti	Eğitim, sosyal yardım ve kurumsal yapıya ilişkin çalışmalar yapılmıştır.
1996-1996	53. Hükümet Programı	II. Yılmaz Hükümeti	Sosyal yardım ve mevzuata ilişkin çalışmalar yapılmıştır.
1996-1997	54. Hükümet Programı	Erbakan Hükümeti	Sosyal yardım ve mevzuata ilişkin çalışmalar yapılmıştır.
1997-1999	55. Hükümet Programı	III. Yılmaz Hükümeti	Erişilebilirlik, eğitim, mevzuat ve kurumsal yapıya ilişkin çalışmalar yapılmıştır.
1999-1999	56. Hükümet Programı	IV. Ecevit Hükümeti	Eğitim, sosyal yardım ve mevzuata ilişkin çalışmalar yapılmıştır.
1999-2002	57. Hükümet Programı	V. Ecevit Hükümeti	Erişilebilirlik, eğitim ve istihdam alanında çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye’de 1960-1980 yılları arası sosyal politikaların genel görünümü, sosyal devlet gibi önemli kavramların gündemde olduğu dönemlerdir. 1960’lı yıllar, toplum sağlığını korunması ve geliştirilmesine ilişkin sosyal hizmet faaliyetlerine odaklı çalışmalar yapılmıştır. Sosyal hizmet faaliyetleri bu dönemde kurumsallaşmaya başlamıştır. 1976 yılından “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” ilk modern sosyal hizmet çalışması yapılmıştır (Özaydın ve Çevik, 2017: 612). 1930’dan 1950’li yıllara kadar ekonomik yapı hakkında düzenlemeler daha ağırlıklıdır. Yaşanılan ekonomik sorunların bu tarihlere kadar düzenli bir planda olmaması 1960’lı yılların sosyal ve ekonomik çalışmaları daha planlı yapılmasına neden olmuştur. Sadece ülkemizde değil aynı zamanda uluslararası alanlarda da sosyal nitelikli çalışmalara ağırlıklı verilen dönemlerdir (Özaydın ve Çevik, 2017: 613) . Örneğin ABD 1970’li yıllar boyunca engellilikle ilgili politikalar yaygın hale gelmeye başlamıştır. Sivil hakların gelişimi ile birlikte engelliğe karşı ayrımcılığın yasaklanması ayrıca yine engellilere yönelik kayıtsızlık ve yoksunluğun bitmesi için 1971-1964 tarihli Sivil Kanunla haklar programlanmıştır. Yapılan tasarılar rağmen 1964 yasası geleneksel sivil komite sisteminden sonra reddedilmiştir. Bu dönemde ABD de geleneksel sivil haklar yeniden yapılandırılmıştır. Tasarı da yer alan engelli bireylere yönelik talimatlarda artık engelli bireyler ayrımcılığa dayalı ayrımcılığın eşitlenebilmesi için

yeni teklifler sunulmuştur. Her ne kadar kongrede kısıtlamalar olsa dahi yasa tasarısı kabul edilmiştir. 1973 yılında Rehabilitasyon yasasının daha farklı versiyonu kabul edilmiştir. Yasanın 504. Maddesinin ana düşüncesinde, ABD’de yaşayan engelli bireyler yalnızca kendi başlarına olmaktan, engelli olmaktan, katılımdan dışlanmaktan, faydalardan mahrum kalmamalı şeklinde ayrımcılığa maruz kalmamalıdır şeklinde düzenlenmiştir (Mezey, 2005: 13-14). Engelli hakları konusunda önemli diğer ülkelerden bir tanesi de Avusturya diyebiliriz. Avusturya’nın değişen siyasal rejiminin engelli haklarına nasıl yansıdığını görmek önemlidir. Kısaca siyasal rejimler ülkemizde ve diğer ülkelerde sosyal politika alanındaki çalışmaları etkilemiştir.

Avusturya refah devletini oluşumunda öncü devletlerden birisidir. Refah devletinin oluşumu o ülkelerde sivil hakların, sosyal hakların gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Avusturya’da 1800’lü yıllardan 1900’lü yıllara kadar sanayileşmenin de etkisiyle sosyal haklar genellikle işçiler üzerinden konuşulmaya ve uygulanmaya başlamıştır. 1906’lı yıllarından hala bu etki ile işçilerin haklarının güvence altına alınabilmesi için hükümet özel sektörde çalışan bireyler için emeklilik sigortasını yasallaştırmıştır. Avusturya’da savaşlardan (Birinci ve İkinci Dünya Savaşları) sonra gazi ve engelli kalmış kişilerin ülkeye dönmesi ve döndüklerinde yaşadıkları problemlerin önlenmesi için hükümet yasal olarak düzenlemeler yapmıştır. 1915 de *Vakıf Evi* kurulmuş, 1919’da *Engellilik Tazmini Yasası*, 1920 yılında *Engellilerin Çalışmasına İlişkin Yasa* çıkarılmıştır. 1919-1920 yılları arasında yapılan yasalar genellikle medikal yaklaşım etkisiyle oluşturulmuştur. 1930’lardan itibaren ülkede faşist akımın etkisiyle birlikte engelli politikaları diğer yıllara göre hem gelişmemiş hem de geriye gitmiştir. 1938 yılı ise Avusturya’da sosyal haklar açısından en olumsuz dönem olarak görülmektedir. Bu dönemde Almanya da hâkim olan Hitler’in etkisi ile bütünleşen Avusturya’da sosyal haklar alanına bir süre neredeyse hiç çalışma yapılmamıştır. 1955 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte sosyal haklar konusunda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Avusturya’da engellilere yönelik bu tarihten itibaren yapılan çalışmalar ve yasalar;

-1955 Genel Sosyal Sigorta Kanunu,

- 1957 Savaşta Yaralananların Bakımı ile İlgili Yasa
- 1965 yılında yayınlanan yönetmelik,
- 1969 yılında Engelli Bireylerin Çalışmasına İlişkin Yasa,
- 1988 yılında engelliliğin resmen tanınması için yapılan çağrı,
- 1990 Federal Engelliler Yasası,
- 1991 yılına zihinsel engellilerin (zihinsel engel durumunda belirli bir sınırlama vardır) kliniklere yatırılmasına ilişkin yasa,
- 1993 engelliliğe ilişkin resmi politika belgesi şeklinde sıralanabilir (Atasü Topcuoğlu, 2014: 129-130).

Ülkemizde (1965- 1971) Süleyman Demirel döneminde, eğitim alanından önemli politikalar yapılmaya çalışılmıştır. İlköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim ile hedeflerden birisi de fırsat eşitliğinin sağlamak amaçlıdır. Dönemin eğitim politikaları hem sosyal hayatta hem de iktisadi anlamda kalkınma aracı olarak görülmektedir. Süleyman Demirel döneminin tamamında yapılan eğitim politikaları fırsat eşitliğinden yola çıkılarak yapılmış ve milli eğitim şuralarında da yer bu faaliyetlere yer verilmiştir. Hükümet programlarının ikinci kalkınma planında özel eğitime yer verilmiştir. Engelli çocuklar ve az gelişmemiş çocuklar için özel eğitim hizmetleri le alınmış ve bu çocukların meslek edinebilmeleri için iş eğitimi programlarına ağırlık verilmiştir (Büyükboyacı, 2015: 52). 6. 7. Kalkınma planlarında eğitim hakkında herhangi bir plana rastlanamamıştır (Aslan ve Yılmaz, 2021: 123).

1963 yıllarında temeli atılan ve herkes için ulaşılabilir sağlık hizmetinin önemi 1983 yılında da etkisini göstermiştir. Türkiye’de sağlık alanında yeni düşüncelerin hayata geçtiği dönem ise 1980’lerde başlamıştır. Liberalizmin ve liberal politikaların ülkemizde etkisini göstermesiyle ekonomik hayat gibi sağlık sektörü de etkilenmiştir. 1982’de kabul edilen anayasanın 56. Maddesine göre devlet her bireyin bedensel ve ruhsal sağlığının korunabilmesi için hizmetlerini düzenleyeceğinden bahsetmektedir. Bu gibi sağlık alanından yapılan çalışmalar ülkemizde hız kazanmıştır. 1992 “Ulusal Sağlık Kongresi” 1993 yılında ise tekrar bir sağlık kongresi düzenlemiştir. 1993 yılında “ulusal sağlık politikası” oluşturulmuştur (Yalçındağ, 2018: 8-9).

1983-1989, Özal dönemi sosyal politikalara giriş yapmadan önce dönemin şartlarını bilmek ve değerlendirmek politikaların arka planının anlaşılması açısından önemlidir. Özal döneminin en bariz özelliği Liberalizmin hâkim olduğu dönem olmasıdır. Özel mülkiyete dayalı ekonomik bir sistemdir. Devletin mülkiyette kontrol sistemini kaldırmış olması liberalizmde önemlidir. Liberalizm sosyal, ekonomik, siyasal gibi her alanda bireyin özgürlükçü kalmasından yanadır. 1983-1989 yılları arasında yaşanan gelişmelerle Özal, Türkiye için liberalleşme anlayışına uygun faaliyetler için adımlar atmıştır (Uyar, 2008: 24-25). Bu dönemde Anavatan partisi, liberalizmin etkisiyle kendi faaliyetleri üzerinde bürokratik güçlerin etkisini azaltmak ve sivil toplum kuruluşlarını, öğelerini güçlendirmek istemiştir (Güneş, 2004). Her ne kadar 1980 askeri darbesi ile birlikte sendikal hareketler, iş sözleşmeleri, işçi hakları konusunda yapılan faaliyetler gibi birçok alanda yapılan faaliyetler durdurulmuş olsa da 1983 yılından itibaren bu programların yeniden gündeme alındığı görülmektedir.

1983 Parti programında Özal;

“Bugün Türkiye’yi az gelişmiş bir ülke olarak görmek mümkün değildir. Bu neticenin alınmasında emeği geçen, milletimize fedakârca hizmet eden devlet adamı, idareci ve vatandaşlarımıza şükranlarımızı arz etmeyi vefa borcumuzun tabii bir ifadesi sayarız.” (Uyar, 2008: 37).

Özal kullanmış olduğu bu ifadeler ile iktidarda olduğu dönemde sosyal politikalara önem vereceğini belirtmek istemiştir. Toplumun her kesiminde kişiler için (işçi, küçük esnaf ...), toplumun her alanını ilgilendiren (istihdam, eğitim, sağlık...) konularda sosyal kalkınmayı ana görevleri arasında saymaktadır. Özal sosyal faaliyetleri yine toplumsal dayanışma ve toplumsal kurumlar ile idame ettireceği yönünde tedbirlerin alınması gerekliliğinin üzerinde durmuştur.

3.1.Hükümet Programları

Hükümet programları kamu politikalarının da katkılarıyla oluşturulmaktadır. Hükümet programları, kamu politikalarında olduğu gibi sosyal problemler konusunda çözümün nasıl bir yol ile sonuca ulaşacağını taahhütnameleridir. Yani kısaca bu taahhütnameler kamu politika gündemlerinin yansımasıdır. Bu açıdan ülkemizde ve diğer ülkelerde kamu politikalarının engellilik ile ilgili sorunlara nasıl yaklaşım gösterdiği önemlidir (Ünal, 2021: 236-237).

Araştırma kapsamımızda 30, 31, 32, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 53, 54, 55, 56 ve 57 sayılı Hükümet programlarıdır. 30. Hükümet programı 1965-1969 yılları arasında gerçekleştirilen programdır. Yani 1950 yılında ve 30. Hükümet programının uygulanmasına kadar engelliler için herhangi bir amacın olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır. Kronolojik olarak arada kalan (33, 34, 35,36, 49, 50,51, 52 sayılı) hükümet programlarında engelli bireyler için yapılan herhangi bir hükmün bulunmuyor olması bu dönemlerdeki programların araştırmanın kapsamı dışında tutulmalarına neden olmuştur (Aktel ve Erten, 2017: 169).

Araştırmanın sınırlı tutulduğu tarihlerdeki hükümet programlarının uygulama alanları ve literatür taraması sonucunda elde edilen veriler ışığında aşağıdaki Tablo 4. hazırlanmıştır.

Tablo 4. Hükümet Politikaları

Hükümet programları	Hükümet Programlarının Çalışma Alanları
30. Hükümet Programı	-İşsizlik sigortası, -Kimsesiz çocuklar, -dullar, -emekliler, -Yetimler, -yaşlı ve sakatlar,
31. Hükümet Programı	-Yoksullar, -Korunmaya muhtaç çocuklar, -Sakatlar, -bakıma ihtiyaç duyan yaşlılar,

32. Hükümet Programı	32. hükümet programında genel anlamıyla sağlık hizmetlerine vatandaşların özellikle de dezavantajlı vatandaşların erişim olanağı sağlama, maddi imkân sağlama, halkı bilinçlendirme gibi hedefleri bulunmaktadır. - Sağlık Hizmetleri alanında, -Sağlık hizmetlerine ulaşımında sıkıntı yaşayan engelli, bakıma muhtaç ancak maddi açıdan yetersizlikler yaşayan çocuklar, yaşlılar gibi her kesimden insanlara yardımcı olabilmek için parası tedavi en çok ilgilenen konulardan birisi olmuştur.
37. hükümet programı	- Sosyal güvenlik kurumlarının birleştirmek, -sosyal güvenlik kurumlarınca düzenlenen uygulamaların dışında kalan kesimleri dâhil edebilme,
39.Hükümet Programı	-genel sağlık sigortasının yeniden düzenlenmesi, -tarım sigortasının geliştirilmesi, -yoksul ailelerin çocuklarının eğitim teşviki, -yaşlıların sorunları, -engellilerin sorunları, -kimsesiz çocukların sorunları, -engelliler için istihdam yasalarının uygulanışının kontrolü, -Hükümlüler için uygulanan istihdam uygulamalarının kontrolü, -Engelliler ve hükümlüler için istihdam sağlayacak vakıfların açılması,
40. hükümet programı	-Tarım sigortası, -sigortaların dışında kalan maddi durumu yetersiz yaşlılara sağlanan aylık, -sigortaların dışında kalan engelli kişilere sağlanan aylık, -engelli kişilere yönelik meslek ve sanat eğitimi, -engelli kişiler için istihdam olanaklarının genişletilmesi, -engelli kişilerin toplumsal anlamda yaşıyor oldukları ve yaşayabilecekleri sorunların üstlenilmesi,
41. hükümet programı	-yaşlılar, -engelli kişiler, -maddi açıdan yoksulluk çekenler, -dul ve yetimler, -kimsesizler Gibi gruplarının hepsinin sorunları milli ve insanı görev olarak kabul edilmiştir.
42. hükümet programı	-Engelli bireylerin istihdamı, -hükümlülerin istihdamı, -Sosyal sigortadan yararlanamayan grupların (yaşlılar, engelliler vb.)sorunları için sosyal yardımlar, -Yaşlılar için huzurevlerinin yaygınlaştırılması, -engelli bireyler için rehabilitasyon merkezlerinin yaygınlaştırılması,

	-çocuklar için yuva ve kreşlerin yaygınlaştırılması,
43. Hükümet Programı	-Yaşlılar, engelliler için Sosyal Hizmet Kanununun çıkarılmasına öncelik vermek, -maddi durumu yetersiz olan kişiler için destek uygulamaları,
44. Hükümet programı	-Sosyal hizmetlere önem vermek,
45. Hükümet Programı	-Dezavantajlı gruplara yönelik sosyal yardımların yapılması, -eğitim-öğretimde fırsat eşitliğinin sağlanması, -tüm vatandaşların sağlık hizmetlerinden yararlanabiliyor olmasının önemi,
46. Hükümet Programı	-Çalışamayacak duruma olan engelliler, yaşlılar ve korunmaya muhtaç çocuklar için sosyal yardımların yapılması, -eğitim-öğretimde fırsat eşitliğinin sağlanması, -tüm vatandaşların sağlık hizmetlerinden yararlanabiliyor olmasının önemi,
47. hükümet programı	-engellilere yönelik hizmetlerin koordine edilmesi, -engellilere yönelik istihdama önem verilmesi, -eski hükümlülere istihdam alanı sağlamak,
48. hükümet programı	-Yaşlılar, gaziler, engelliler ve bakıma muhtaç çocukların sosyal yardım ve sosyal güvenlik ile topluma kazandırılması, -Dezavantajlı grupların eğitim-öğretimine önem vererek iş imkânlarının sağlanması, -engellilere yönelik uygulamaların koordine edilmesi, -Engellilere yönelik istihdam alanına ayrı önem verilmesi,
53. hükümet programı	-Kamu hizmetlerinin bedelinin karşılanması konusunda sorun yaşayan (ödeme gücü yetersizliği çekenler, engelliler) korunmasını sağlamak, -ailenin güçlendirilmesini sağlamak, -genel olarak sosyal hizmet politikalarının önem kazanması, -özellikle engelli bireyler için gereken yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesini sağlamak,
54. hükümet programı	-Kamu hizmetlerinin bedelinin karşılanması konusunda sorun yaşayan (ödeme gücü yetersizliği çekenler, engelliler) korunmasını sağlamak, -Engelli bireylerin topluma kazandırılması noktasında yasal düzenlemelerin gerçekleşmesi,
55. hükümet programı	-Sporun bedensel engellilerin hayatında yer edinebilmesini sağlayabilmek, -engelli eğitiminde düzenlemeler yapmak, -engellilere yönelik hizmetlerin etkili olabilmesini sağlamak ve hızlı şekilde yasallaştırabilmek, -engelli bireylere yönelik var olan yasaların düzenlenmesi, -engelli bireyler için mesleki eğitim merkezlerin kurulması,
56. hükümet programı	-Engelli eğitimine önem verilmesi,

	<ul style="list-style-type: none">-devlet olanaklarının yardıma muhtaç dezavantajlı gruplar için kullanımının sağlanması yapabilmek,-Engelliliğe ilişkin yasal düzenlemelerin hızla yapılmasını sağlamak,
57. hükümet programı	<ul style="list-style-type: none">-dezavantajlı grupların sosyal yaşama katılımı sağlayabilmek için çalışmalar yapabilmek,-engelliler için iştiham alanında çıkarılan yasaların takibin ve uygulanışının takibini yapabilmek,-Engelli çocukların eğitim kurumlarının sayısını artırabilmek,-engellilere yönelik mesleki eğitim kurumlarının engelli gençlere ulaşabilmesini sağlamak,

3.2. Eğitim politikaları

1973 yılında ise eğitimde fırsat eşitliğinin, eğitimde sürekliliğini karma ve her yerde eğitim için 1739 Milli Eğitim Temel Kanunu kabul edilmiştir. Böylelikle kanun kapsamında engelli bireyler okullara yönlendirilmek istenmiştir (Binbir ve Arastaman, 2021: 5072).

1980 yılında ise 1950'li yıllardan itibaren ülkemizde temeli atılan psikolojik ve rehberlik hizmetlerin bir göstergesi olarak Özel Eğitim ve Rehberlik ve Daire Başkanlığı kurulmuştur (Doğan, 1996). Ayrıca 1982 anayasası ile özel durumlar nedeniyle özel eğitimlere muhtaç duyan çocuklar için tedbirler alınması gerekliliği kanunda yer almaktadır (Coşkun, 2012: 114-115). Yine 1980 yıllarında Tokatta Mehmet Akif Ersoy Görme Engelliler İlköğretim Okulu, 1981'de İstanbul'da, Van'da işitme engelliler için okullar açılmıştır. Ayrıca 1982 yılına Bursa da ve 1986 yılında Ankara da eğitilebilir derece de olan zihinsel engelli çocuklar için okullar açılmıştır. Engellilik ve eğitim alanında Türkiye'de genellikle ihtiyaca yönelik okullar açılmaya devam edilmiştir. 1950-1995 yıllarında 75 tane okul açılırken 1992-1995 yıllarına bu sayı 150 olmuştur (Özdemir vd., 2022). Aşağıdaki Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi Başkanlığı kayıtlarına göre aşağıda özel eğitim okullarının listesine yer verilmiştir. Okullar; İşitme Engelliler Okulları, Görme Engelliler Okulları, Ortopedik Özürlüler Okulları, Eğitilebilir Çocuklar Okulları, Öğretilebilir Çocuklar Okulu şeklinde sıralanmıştır.

ÖZEL EĞİTİM OKULLARI				
İŞİTME ENGELLİLER OKULLARI				
SIRA		AÇILIŞ YILI		
NO	OKULUN ADI	İLK	ORTA	
1	ADANA Sağırlar Okulu	1962-63	1987-88	Yatılı
2	AFYON Sağırlar İlkokulu	1990-91		Yatılı
3	Afyon Bolvadin Sağırlar İlkokulu	1987-88		Yatılı
4	ANKARA Sağırlar Okulu	1951-52	1968-69	Yatılı
5	ANKARA Kemal Yurbilir Sağırlar Okulu	1989-90		Gündüzlü
6	BURSA Mustafa Kemal Paşa Sağırlar Okulu	1975-76	1989-90	Yatılı
7	ÇANAKKALE Gelibolu Sağırlar Okulu	1976-77	1988-89	Yatılı
8	DENİZLİ Sağırlar Okulu	1984-85	1989-90	Yatılı
9	DİYARBAKIR Sağırlar Okulu	1955-56	1982-83	Yatılı
10	ERZURUM Sağırlar Okulu	1970-71	1980-81	Yatılı
11	ESKİŞEHİR Sağırlar Okulu	1970-71	1987-88	Yatılı
12	GAZİANTEP Ali Süzer Sağırlar İlkokulu	1900-91		Yatılı
13	GÜMÜŞHANE Şiran Sağırlar Okulu	1980-81	1987-88	Yatılı
14	İÇEL Sağırlar İlkokulu	1986-87		Yatılı
15	İstanbul Beykoz Bozhane Sağ. İlkokulu	1986-87		Yatılı
16	İSTANBUL Fatih Sağırlar Okulu	1952-53	1964-65	Yatılı
17	İSTANBUL Göztepe Sağırlar Okulu	1969-70	1984-85	Yatılı
18	İZMİR Sağırlar Okulu	1952-53	1987-88	Yatılı
19	İZMİR Bayındır Sağırlar İlkokulu	1990-91		Yatılı
20	KASTAMONU Sağırlar Okulu	1973-74	1983-84	Yatılı
21	KAYSERİ Develi Sağırlar Okulu	1975-76	1989-90	Yatılı
22	KOCAELİ Karamürsel Sağırlar İlkokulu	1987-88		Yatılı
23	KONYA Sağırlar Okulu	1970-71	1981-82	Yatılı
24	MALATYA Sağırlar Okulu	1973-74	1987-88	Yatılı
25	NİĞDE Sağırlar Okulu	1981-82	1987-88	Yatılı
26	NİĞDE Çamardı Ünal Özgödek Sağırlar İlkokulu	1988-89		Yatılı
27	RİZE Sağırlar Okulu	1981-82	1987-88	Yatılı
28	SAMSUN Sağırlar Okulu	1970-71	1981-82	Yatılı
29	SİVAS Sağırlar Okulu	1972-73	1982-83	Yatılı
30	VAN Sağırlar Okulu	1981-82	1989-90	Yatılı
31	İSTANBUL Eminönü Ağır İşitenler Okulu	1979-80		Gündüzlü
32	İSTANBUL Halıcioğlu Ağır İşitenler Okulu	1984-85	1986-87	Gündüzlü
33	GAZİANTEP Sağırlar Okulu	1988-89	Anasınıfı	Gündüzlü
34	İSTANBUL Ümraniye Ağır İşitenler Okulu	1991-92		Gündüzlü
35	AYDIN Bozdoğan Sağırlar İlkokulu	1991-92		Yatılı
36	KIRŞEHİR Kaman Sağırlar İlkokulu	1991		Yatılı

Kaynak: TBMM 1994: 213

Görme Engelliler için toplam 9 okul açılmıştır. Ortopedik Özürlüler için toplam 2 okul açılmıştır. Eğitilebilir Çocuklar Okulu ise toplam 14 tanedir. Öğretilebilir Çocuklar Okulları ise 16 adet şeklindedir. Kayıtlara göre bu okulların açılışları 1960'lı yıllardan başlamış ve 1991-92'yıllarında son bulmuştur.

1992 yılında ise Özel Eğitim ve Rehberlik Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurularak, özel eğitim verilecek okulların araç ve gereçlerinin karşılanması açısından faaliyetlerde bulunulmuştur. 1997 yılına ise 573 Kanun Hükmünde kararname ile engelli bireylerin eğitimi hakkında esaslar belirlenmeye devam etmiştir (Aksoy ve Şafak, 2021).

1997 yılında ise TC. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurularak özel gereksinime sahip çocukların hangi sınıflarda eğitim göreceklerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Özel gereksinime ihtiyaç duyan çocuklar ile kaynaştırma sınıfları oluşturulmuş ve bireysel eğitim faaliyetlerine yer verilmiştir (Öztürk, 2023: 73).

Dünyadan örneklere bakılarak değerlendirilecek olursa; 30 Haziran 1975 yılında Kamu ve Özel Kurumlara İlişkin Sosyal ve Mediko- Sosyal Kurumlara İlişkin Kanun kapsamında bu yıla kadar engelliler hakkında çokta yeterli politikalara sahip olmayan Fransa bu kanunda çocuklar için özel oluşturulmuş alanlar bulunmaktadır. Eğitimde kanun kapsamına alınan alanlardan birisidir. 1989 yılında ise Eğitim ve Çevre Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte engelli çocuklara yönelik eğitim projeleri önerilmektedir. Engelli çocukların zorunlu eğitime dahil edilmesi ve engelli çocukların eğitim kurumlarına entegre edilmeleri küresel bir eğitim ile kapsama dahil edilmiştir (Sözen, 2023: 127). Fransa ayrıca engelli bireylerin gittikleri okula ulaşım masraflarını karşılamaktadır.

Almanya da özel gereksinime ihtiyaç duyan bireyler için Eğitim Bakanlığı tarafından 1995-1996 yılların beri Kuzey Ren- Vestfalya eyaletinde geçerli olmak üzere hafif engelli bireyler için yeni eğitim düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir (Balta, 2010: 13). Bir eyalete üzerinde yapılan bu politika Almanya'nın genel eğitim politikasında eyaletler üzerine odaklanarak çalışmalar yapmasından kaynaklanmaktadır.

Almanya da engelli bireyler için yapılan politikaların birçoğunda aile de dâhil edilmektedir. 1970 yıllarında ebeveynlere destek olması amacıyla terapistler bulunmaktaydı. Bu model sayesinde sadece engelli bireyler değil engelli bireyleri büyüten ebeveynler de eğitilerek bilinç seviyesi yükseltilmektedir. Almanya da Münih Alıştırma Programı en bilinen aile eğitim programıdır. Programa dâhil olan aileler terapistler tarafından kısa süreliğine verilen eğitime dâhil olmaktadır. Ardından eğitim kapsamında öğretilenleri eve geldiklerinde engelli çocukları eğitimleri hakkında bilgilendirmektedirler (Balta, 2010: 22). Almanya’da 1970’lerde başlayan bu model 1980’li yılların başında İşbirlikçi Model olarak adlandırılmıştır. Diğer modelde olduğu gibi alanında uzaman kişiler ve aileler yine birlikte çalışmaktadırlar. Almanya da genel düşüncede çocuk aile ile birlikte değerlendirildiğinden ötürü aileler her zaman engelli çocuklar gibi farklı eğitimleri alması gereken konumdadır.

Japonya da 1979 yılından itibaren engelli bireyler zorunlu eğitime dahil olabilmıştır. Kaynaştırma eğitimleri ile birlikte engelli bireylerin eğitiminde politikalar hız kazanmıştır. Ancak Japon toplumu tarafından herhangi bir alt yapı hazırlığı, geçmişi olamayan kanunun uygulanması diğer ülkelerce eleştirilmiştir. Bu yüzden 2000 yılından sonra Japonya genel çerçevede verilecek eğitimden ziyade engelli bireylerin özel ihtiyaçlarına yönelik eğitimlerin uygulanmasını daha doğru olduğu anlayışını benimsemiştir (Çaha, 2015: 135).

3.3. İstihdam politikaları

Türkiye 1970-2000 yılları arası engelli istihdam politikaları daha önce çıkmış kota uygulaması ve istihdam alanından diğer faaliyetler ile devam etmiştir. 16 Mayıs 1987 yılında Resmi Gazete de yer alan (Sayı: 19402) “Sakatların İstihdamı Hakkında Tüzük” ile konuya ilişkin kapsam, tarih ve deneyimlere yer verilmiştir. Madde 2, %70 oranında çalışmadan yoksun olunabilecek engellilik haline rağmen bir işte verimli şekilde çalışabilecekleri kanıtlanan kişiler sakat sayılabileceklerdir. Ayrıca Madde 10 engelli bireylerin diğer bireylere göre engellik halinden ötürü daha az ücret almalarını engellemek amaçlı şartı içermektedir. İşverenlerin denetlenmesi amacıyla tüzük dördüncü bölümde hükümlere uymayan işverenlere karşı yapılacak

işlemleri Madde 19,20,21 ile güvence altına almaya çalışmıştır. Bu yıllarda dünyadaki bazı diğer ülkelerin engelli bireylere yönelik faaliyetlerine de değinilecektir.

ABD: Engelli bireylerin istihdamına yönelik çalışmalar diğer ülkelerde de olduğu gibi genel olarak ayrımcılık ile mücadele başlığı altında gelişim göstermektedir. 1990 yılında ABD’de sistem aynı şekilde ilerlemiş ve istihdam sorunu ayrımcılıkla mücadele başlığı altında yer almıştır. *Amerikan Engelliler Kanunu* bireylerin çalışabilmesi için bazı sınırlamalar koyduğundan ötürü bu kanun ile birlikte engelli bireyleri de göz önüne alarak çalışabilme kapasitesinde belirli oranda sınırlılık getirmiştir (Orhan, 2015: 85).

İngiltere: 1995 Yılına kadar İngiltere de Almanya gibi istihdam konusunda kota sistemini kullanmaktaydı. Ancak İngiltere kota sisteminde gereken yüzde oranını sağlayamadığı için *Engelli Ayrımcılığı Kanunu* yürürlüğe sokmuştur. Böylelikle engelli bireylere yönelik istihdam çalışmaları sosyal haklar bağlamında değerlendirilmeye alınmıştır. Kanun ile birlikte vatandaşlar arasında eşit davranılması açısından engelli istihdamı konusunda istenilen şartlar sağlanmaya çalışılmıştır. 1982-1995 genel olarak ayrımcılıkla ilgili mücadele de başarısız olan İngiltere bu yıllara engellilere yönelik son girişiminde de başarılı olduğu söylenememektedir. Çünkü İngiltere de engelli bireylerin istihdam oranları yine yeterli düzeyde olamamıştır (Orhan, 2015: 84-85).

Mısır: 1978 yılında “sivil işçi kanunu ve kamu işçileri kanunu”nun düzenlemesi ile birlikte istihdam alanında belirli noktalarda düzenlemeler yapılmıştır. Bu kanunlar ile birlikte engelli olan işçilerin istihdamına yönelik güvence verilmektedir. Ayrıca 1982 yılında engelli bireylerin çalışma kotasının oranına artırım yapılarak %5’e çıkarılmıştır (Üngör, 2019: 45).

Japonya: Japon toplumunun yapısının engellileri dışlanama yönelik tavrı nedeniyle yakın zamana kadar sivil toplum ve politika anlamında büyük adımlar atılamamıştır.

1981 yılına Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen engelliler yılı Japonya da engelliler açısından büyük etkilerin olduğu bir yıl olmuştur (Balta, 2010: 29).

Kanada: Uluslararası insan haklarının gelişimi 1970’li yıllarda Kanada’yı da etkilemektedir. İnsan haklarına yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1970 yılında hastalar tarafından hasta haklarına karşı dikkat çekmek amacıyla hasta hakları grubu oluşturulmuştur. 1977 yılında ise “Engelli İl Teşkilatı Koalisyonu” kurularak engelli bireylerin hakları konusunda Kanada da kurulan ilk siyasi parti olma özelliğini taşımaktadır. 1980 yıllarında ise Kanada da engelli bireylerin haklarının farklı yönüne doğru gelişim vardır. Bu yılda genel olarak sosyal hayata dair açıklamalar ve hedefler belirlenmiştir. Kısaca engelli bireylere karşı saygılı davranılması, kendi kaderlerine kendileri karar verebilmeler ve sosyal, siyasal ekonomik vb. her alanda eşit katılım hedeflerine odaklanılmıştır (Üngör, 2019: 32).

Fransa: Fransa’da engelli bireylere yönelik ilk kanun 1975 yılında çıkarılmıştır. Engelli Bireylerin Oryantasyonu Hakkında Yasa ile engelli kavramının tanımlanması ve engelli bireylerin haklarının tanımlanmasına dikkat çekilmiştir. Bu yasaya göre engelli haklarının vatandaşlık haklarından veya temel haklardan ayrı tutulamayacağı kabul edilmiştir. Yasa engelliliği önleyebilmek için belirli noktaların üzerinde durmaktadır. Bunlar; engelli bireylere yönelik direkt yönetilen politikalar, toplumun bilinçlenmesini sağlayabilmek, engelli bireylerin aileleri ve engelli bireylere aileleri dışında bakan kimseleri eğitmek ve desteklemek gibi ayrı balıklar ile kanun kapsamında herkese ulaşabilmek önemlidir (Sözen, 2023: 127).

İspanya: Engelli hakları konusundan güçlü sosyal politika faaliyetlerinin yürütüldüğü bir ülkedir. 1997 yılında engelli bireylerin erişiminde destek olmak amacıyla rehber köpeklerin halka açık alanlar ve kamusal alanlara girebilmesine dair hüküm yasada kabul edilmiştir. 1978 yılında gerçekleştirilen kongrenin sonucunda engelli haklarına ilişkin kararlar alınmış ve ardından resmi gazetede yayımlanmıştır (Sözen, 2023: 128). İspanya da engelli haklarına ilişkin en genel tutum ise sosyal hayata entegre olabilmeleri için alınan önlemler ile gündeme gelmeleridir. 1978 yılında kabule edilen bu yasanın 49. Maddesi ise oldukça önemlidir. 49. Madde

“Kamu mercileri, ihtiyaç duydukları özel bakımı sunmak ve bu kısımda bütün vatandaşlara sağlanan haklardan yararlanabilmeleri için özel koruma sağlamak suretiyle fiziksel, sinirsel ve zihinsel engelliler için önleyici bakım, tedavi, rehabilitasyon ve toplumla bütünleşme politikası yürütür.” İfadeleri ile engelli bireylerin haklarının yasal boyuta taşınmış ve haklar güvence altına alınmıştır (Can Ateş, 2019: 28).

3.4. Sosyal Politikalar

Türkiye’de 1980 yılından sonra Neoliberal dönüşümler sosyal politikalara da yansımıştır. Devlet sosyal hayata refahın gerçekleşebilmesi için yapılacak çalışmaları sivil toplum kuruluşları ile birlikte yürütmeye başlamıştır. Neoliberalizm ile birlikte ülkede devletin ekonomik ve sosyal alandan elini çekmesi sivil toplum örgütlerinin bazı alanları üstlenmesine neden olmuştur. Böylelikle sivil toplum örgütleri politikaların da oluşumuna etkili olmuştur (Orhan, 2016: 210-211).

Yeni anlayışlarla birlikte refah hizmetleri devlet kurumlarının dışında (aile gibi) toplumsal gruplar tarafından karşılanmaktaydı (Çaha, Çaylak ve Tutar, 2013: 18). Özellikle Türk toplumun aile yapısı göz önüne alındığında birçok grup aileleri tarafından ihtiyaçları karşılanan gruplar haline gelmiştir. Örneğin engelli bireylerin bakımı, yaşlının bakımı, işsizlerin bakımı gibi birçok grup aile tarafından bakım hizmeti alabilmekteydi. Ancak her grubun ihtiyaçları sadece aileler ya da arkadaşlar tarafından tamamen karşılanabilecek boyutta değildir. Aile bakım ihtiyacını karşılayabiliyor olsa da eğitim, istihdam gibi eksikleri giderememektedir. Bu açıdan aile ve hükümet gibi kurumların dışında sosyal problemler için gönüllü kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları devreye girmiştir (Orhan, 2016: 211). 1980’li yıllarda daha özel konular için mücadele verilmeye başlanmıştır (Akçeşme, 2013: 215). Sivil haklar bireylerin sosyal hayatta uyumlu olabilmeleri konusuna önem vermektedirler. Bireylerin sosyal hayattaki uyumlulukları farklı kurumlarca karşılanması gereken konulardan birisidir. Özellikle bireylerin “kendi hakları” konusunda bilinçlendirilmesi önemlidir. Birey böylelikle ilk önce kendisi için sonra da dezavantajlı gördüğü kişiler için vereceği mücadelede bilinçli bir görüş ve duruş sergileyebilir.

Her ne kadar sivil haklar konusunda yaşanan değişimler olmasına rağmen bu dönemde ÷lkemizde engellilere yönelik ayrımcılığı engellenmesi için yapılan çalışmaların yetersiz olduğu bilinmektedir. Engelliliğe karşı gelişim gösterilemeyen bu durumun nedeni olarak geçmiş kültürel yapının engelli bireylere olan yaklaşım olduğu düşün÷lmektedir. Engelli bireylere yönelik mevzuat alanında yapılan çalışmaların sosyal hayatta gör÷n÷rlüğü olamaması ise sorunların çözüme kavuşmamasına neden olmaktadır (Orhan, 2016: 212).

Engelli bireylere için yapılan sivil hareketlerin Türkiye’de genellikle devletinde desteği ile yapılmıştır. Örneğin “Altı Nokta Körler Derneği”, “ Türkiye Sakatlar Derneği” devlet destekli kurulan derneklerdir. Engelli bireylerin engel durumlarına ilişkin açılan bu derneklerin önemli olsalar dahi bu dönemde en önemli problem engelli bireylerin ekonomik durumlarıdır. Bu yüzden dernekler genellikle hayırseverlik şeklinde kendilerini idame ettirmek zorunda kalmışlardır. Yani ekonomik problemler nedeniyle dernekler, engelli hakları konusunda politikada gelişim gösterecek faaliyetler ile ilgilenmek yerine maddi faaliyetlere yönelmişlerdir. Bu yüzden engelliler için yapılan faaliyetlerin parasal anlamda olması günümüzde hala derneklere bakış açısını etkileyen bir durumdur. Toplumsal olarak oluşun bu önyargı bilincin gelişmesi önünde de engel teşkil emektedir.

1980 askeri darbesi Türkiyedeki sivil toplum kuruluşları için önemli değişimin yaşandığı bir olaydır. Bu dönemde STK’lara yapılan maddi yardımların kesilmiş olması, derneklerin daha fazla maddi yardıma ihtiyaç duymasına ve toplumsal anlamda daha fazla güvensizlik oluşmasına neden olmuştur. Aynı zamanda siyasi olarak büyük değişim yaşanan bu dönemde sivil toplum kuruluşlarının siyasi örgüt gibi algılanmaları nedeniyle devlet kuruluşları kapatmıştır (Şahin ve Akboğa, 2019: 413). Ancak 1980 sonrasında ise sivil toplum anlayışının gelişimi derneklerin ve vakıfların sosyal hayatın içinde olmalarına neden olmuştur (Koç, 2021: 80).

Tablo 5. 1970-2000 Yılları Arası Engelliler için kurulan STK ve Vakıflar

Kuruluş Yılı	Dernek ve Vakıf Adı	Derneğin ve Vakfın Hedef Kitle
1982	Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı (ZİÇEV)	Zihin engelli her çocuk ve birey
1994	Türkiye Özürlüler Eğitim ve Dayanışma Vakfı (ÖZEV)	Engelli bireyler
1998	Omurilik Felçlileri Derneği (TOFD)	Omurilik felçliler ve engelli bireyler

1982 Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı: Zekâ düzeyi 50'nin altında olan zihinsel engelli çocukların eğitim alabilecek kapasitelerinin olduğu ve kendilerine yetebilme için gereken şeyleri öğrenebilecekleri için dernekler, kurumlar meydana gelmiştir. 1982 yılından öncede zihinsel engelli çocukların eğitimi için dernek çalışmaları olmuştur, ancak zihinsel engelli çocukların eğitimi reşit olma yaşına kadar devam etmekteydi. 18 yaşından sonra evlerine giden engelli bireyler farklı problemler ile karşılaşmaktaydılar. Özellikle de ebeveynlerin vefatı geri de kalacak engelli çocuklarının hayatlarını nasıl sürdürecekları konusundan oldukça tedirgin duyguları kapsamaktadır. Bu soruna çözüm bulabilmek için “Zihinsel Engelli Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı” kurularak daha geniş kapsamlı hizmet sağlanmaya çalışılmıştır. 1987 yılı 19386 Resmi Gazete yayınlanan karar ile vakfa vergi bağışıklığı tanınmış oldu.

1994 Türkiye Özürlüler Eğitim ve Dayanışma Vakfı: Engelli bireylerin kendi haklarını koruyabilmek ve çözüm üretebilmek için kendilerinin ve engelli bireylerinin ailelerinin kurmuş olduğu STK'dır.

1998 Omurilik Felçlileri Derneği: Omurilik felçli bireylerin sağlık, eğitim, maddi ve sosyal hayattaki problemlerine çözüm yolu üretebilmek için oluşturulmuş bir dernektir. Omurilik felçlileri derneği sadece bu isimle sınırlı engelli bireyler ile sınırlı kalmamaktadır aynı zamanda tüm ortopedik engelli bireylerin problemleri ile ilgilenmektedir. Konu hakkından ulusal ve uluslararası çalışmalar yapmıştır.

Diğer ülkelerin bu dönemde sosyal politika alanında yapmış olduğu çalışmalar ise aşağıdaki gibi sıralanabilir;

1980’li yıllarda engelli bireylere yardım anlayışı genel başlıktan ziyade daha özel, kişisel olarak yardım edilmesi gerekliliği anlayışının olduğu yıllardır (Balta, 2010: 26).

3.5. Engelli sivil toplum Örgütleri’nin engellilik politikalarına yönelik eleştirileri

Yapılan sosyal politikaların ayrı ayrı değerlendirmek mümkün olmasa dahi belirli dönemler çerçevesinde engellilere yönelik sosyal politikalar ele alınmıştır. Engellilere yönelik yapılan sosyal politikalar hem yapıldıkları alanlar (eğitim, sağlık, istihdam, sosyal) ayrı ayrı ele alınarak hem de dönem dönem ele alınarak yapılabilir. Ülkemizde uzun süre engelli bireylerin sorunları kendi başına bırakılan ya da aileye bırakılan, ele alınmayan dönemler ile karşılaşmıştır (Ünal, 2021: 241). Engelli sorunları ile ilgilenilmeye başlanılan dönemlerde dahi hemen sosyal hayata ilişkin bir gelişim görülememiş ilk çalışmalar daha çok sağlık ve bakım hizmetleri şeklinde olmuştur. Gelişen insan hakları ile birlikte engelli bireylerin sadece medikal açıdan değerlendirilerek çalışmalar yapılmasının yetersizliği anlaşılmıştır. 1961-1976 yılları arasında engelli bireylere yönelik veya engeli bireylerinde yasaya dâhil edildiği kanunlar bulunmaktadır. Bu dönemde eleştirilen nokta ise engellilere yönelik mevzuatlar geliştirilirken çalışmalarda bizzat engelli bireylerin kendileri için olmayışdır (Akyıldız, 2017: 25 akt. Ünal 2021: 242).

Ülkemizde 1950-1980 yılları arasında yaşanan savaşlar, değişen siyasal ve ekonomik hayat ülkenin politikalarında etkili olmuştur. 1951 yıllar sağlık çerçevesinde yapılan çalışmalara ağırlık verilmesi nedeniyle diğer alanlar ihmal edilmiştir. Diğer ülkelere kıyasla Türk aile yapısının özellikleri nedeniyle ülkemizde engelli bireyler uzun aile kurumunda ve medikal modele bağlı biçimde değerlendirilmişlerdir (Metin, 2017: 320). 1980 yılı ve sonrası engelli bireylere yönelik sosyal model ağır basmıştır. Toplumun engelli bireylere bakış açıları engelli bireylere yaşatmış olduğu zorlukların önüne geçilmek istenmiştir. Özellikle de damgalayıcı ifadelerin kullanımı sosyal

dışlanmaya sebep olmaktadır. Engelli istihdamından uygulanan kota sisteminin eleştirilerinde de sosyal dışlanmaya değinilmektedir.

Kota sisteminde olumsuz olarak değerlendirilen noktalardan birisi iş arayan kişilerin engelli bireylere karşı ön yargı oluşmasına neden olan tutumlar. İşsizlik sayısının yüksek olması ve engellilere yönelik ayrılan kota da dahi kendisine hak verilmesi gerektiğini söyleyen bir kesim bulunabilmektedir. Ayrıca işe giren engelli bireylerin işi yapıp yapamayacağına dair diğer kişiler tarafında ön yargı olabilmektedir. Ayrıca kota uygulamasının genel yasa etrafından olması ve bölgesel farklılıkların göz ardı edilmesine neden olmaktadır (Öz ve Orhan, 2021: 40). Kişisel çalışma yönetiminden engelli bireylere faizi düşük krediler verilip kendi işlerinin patronu olması konusu maddi açıdan desteklenebilir. Ayrıca bu sisteme göre iş kuran engelli bireylerin istihdam sağladıkları kişilerin aile üyeleri, kendi yakınları olması hakkında yeterli denetimin yapılması sağlanmalıdır. Küçük işletme sahiplerinin engelli birey çalıştırma kotasının olmaması da olumsuzluk yaratmaktadır. Kota uygulanmasının eleştirilen başka boyutu ise bazı meslek gruplarının (polislik) idari alanları olmasına rağmen bu meslekler için engelli kadroları için yüzde dilimi ayrılmamasıdır (Babaoğlu, 2019: 74).

Halil Köşeler tarafından “ Görme Özürlülerle İlgili Özel Eğitim Sorunları ve Çözüm Yolları Hakkında 1998 Yılı Değerlendirme Raporu” hazırlanmıştır. Köşeler, Mithat Enç Görme Engelliler İlköğretim okulunda 24 yıl öğretmenlik yapan aynı zamanda dernek, federasyon vb. gibi örgütlerle çalışmalar yaparak görme engelli hakları konusunda önemli faaliyetler gösteren kişidir. Raporda yapılan eleştiriler ise şu şekildedir;

- Görme engelli bireylerin günümüze kadar nüfustaki istatistiğinin tam sayısının belli olmaması,
- Görme özürlü bireylerin nüfustaki yerine göre eğitim hakkının yeterli olmadığı düşünülmektedir,
- Toplumsal hayatta “körlük” hakkında oluşan önyargıları yıkacak olan çalışmaların sağlanmamış olması,
- Mevcut eğitim sisteminin görme engelliler için iyileştirilmesi gerekmektedir,

- Okul öncesi eğitime katılan görme engelli öğrenciler için yeterli hizmetin olmaması,
- Görme engelli çocuğun yetiştirilmesi noktasında ebeveyn destekli gerekli yerlerin bulunmaması,
- Görme engelliler eğitim kurumların tek bir sistem etrafından gelişmemiş olması,
- Görme engelli okullarında hepsinde kütüphane bulunmaması,
- Kütüphanesi olan okulların kitaplarında öğrenci ihtiyacına yönelik bilgilerin bulunmasının güçlüğü,
- Öğretmenler için verilen özel eğitimlerin yeterli bulunmaması,
- Baston kullanımına ilişkin programların yetersizliği,
- Görme engelli çocuklar için verilen eğitimden sonra okul dışı sosyal alanlarının azlığı,
- Kaynaştırma sınıflarında yaşanan zorlukların göz ardı edilmesi,
- Okul öncesi eğitim için yeterli çalışmanın bulunmaması,
- "Az gören" görme engelli bulunan çocuklar için eğitim kurumlarında farklı materyallerin ve uygulamaların ciddi yetersizliği,
- "çift özürlü" görme engelliler için eğitim kurumlarında farklı eğitim programının olmaması,
- Devlet tarafından engelliler için alınan kararlarda STK'lar ile yeterli ve gereken iletişimin kurulmaması,
- El-işleri ve sanat materyallerinin yetersizliği,
- Matematik fen gibi derslerin zorluğundan dolayı öğretmenlerin geri planda tutması,
- Breyl alfabesi ile yazı yazılması için materyallerin eksikliği,
- Her sınıfta daktilonun kişisel olmaması sınıfa ait olması,
- Görme engelli çocuklar için yeterli spor etkinliklerinin bulunmaması,
- Var olan spor etkinlikleri için ise yeterli çevresel alanın bulunmaması,
- Görme engelliler okulları için öğretmenlerin breyl alfabesini çok iyi bilmesi gerekliliğinin sağlanamaması,

— 1990 yılında breyl yazı kısaltmalarının kamuoyunda görme engelli bireylere sorulmadan gerçekleştirilmesi şeklinde sırlanabilir

1991 yılında sosyal haklar ve kamu politikaları alanında Türkiye Görme Engelliler Derneğinin iki önemli gelişme yaşanmıştır. İlk olarak daha derneğin faaliyetlerinden bahsedildiği gibi serbest sözleşme hakkının da kullanılmasıyla federasyon için olması gereken nitelikler kazanılmaya çalışılıyordu. İkinci gelişme ise engelliler için yasa taslağının hazırlanması ve sunulmasıydı. Ancak dönemin meclis başkanı (Kaya Erdem), Anavatan Partisi Grup Başkan vekilleri (Yasin Bozkurt ve Raşit Daldal), Sosyal Demokrat Halkçı Parti genel başkanı (Erdal İnönü), Doğruiyol Partisi genel başkanı (Süleyman Demirel) Türkiye Görme Engelliler Derneği'nin tasarısını dinlemek ve taslağı görmek için dernek üyelerini ağırlamıştır. İktidar ve muhalefet üyeleri her ne kadar kendilerine birkaç ay içinde cevap vereceklerini hatta olumlu cevap vereceklerini dile getirmiş olsalar dahi bu süreç 14 yıl cevapsızlıkla sonuçlanmıştır.

3.6. Görme Engelli Öğretmen: Aşık Veysel

Âşık Veysel 1894 yılında dünyaya gelmiştir. Âşık Veysel'in nüfus kaydı, Sivas'ın Şarkışla ilçesinin Sivri alan köyüne aittir. Şatıroğlu'nun babası çiftçiydi. Ayrıca kendisi küçük yaşta yetim kalmıştır. Âşık Veysel yedi yaşına geldiğinde diğer kardeşlerinin de yakalanıp hayatlarının sonlanmasına neden olan çiçek hastalığına yakalanmıştır. Hastalık yüzünden gözünde çıkan çıban sebebiyle tek gözünü kaybetmiştir. Ardından diğer gözüne ise perde inmiştir (Günay, 1993: 21). Âşık Veysel gözleri ile ilgili yaşadığı problemler esnasından on iki yaşlarında imiş. Âşık Veysel'in ikinci gözünü kaybetmesiyle ilgili anlatılan diğer hikâye ise başına gelen kaza sonucu olmasıyla alakalıdır. Annesi inek sağarken yanında olan Âşık Veysel in arkasından bulunan babasının kendisine seslenmesiyle birlikte ani dönüşü nedeniyle babasının kolunun altındaki ince ve uzun değneğe gözünün saplanması şeklindedir. Gözünü kaybetmesiyle ilgili anlatılan başka bir hikâye de ise Âşık Veysel'in 12 yaşlarında ahırda dolaşırken yine ani şekilde dönüş yapmasıyla öküzün boynuzunun gözüne denk gelmesiyle yaşanan kazadır. Âşık Veysel'in hayatında önemli bir yere sahip olan babası kendisinin ölümünden sora oğlunun hayatını idame ettirmesi

konusunda yaşadığı endişeden dolayı Karaca Ahmet (babası) oğlunu saz çalmaya teşvik etmiştir. Böylelikle oğlunun bir sanat öğrenip hayatını idame ettirme de kullanabileceğini düşünmektedir. Basının da teşvikiyle komşuları Molla Hüseyin'den saz dersleri almaya başlamıştır. Daha sonra Çamşıhlı Ali Ağa, Âşık Veysel'in ikinci saz hocası olmuştur. Birinci dünya savaşı, Kurtuluş savaşı sırasından gözlerinin görmemesi nedeniyle askere gidemeyen Âşık Veysel saz çalmayı da oldukça ilerletmiştir. Çevre köyleri dolaşarak düğün ve toplantılarda saz çalarak eserler sergilemekteydi. Ayrıca çevre illere de giderek iki üç aylık gezilerde de bulunmuştur (Tutu, 2008: 95-99).

Âşık Veysel yine babasının kendi ölümünden sonra oğlunun yalnız kalmaması için hayatına birisini almasını istemesiyle Âşık Veysel'i 25 yaşında evlendirmiştir. Akrabası olan Esmâ ile evlenmiştir. Âşık Veysel'in evlilik hayatı maalesef mutlu sonuçlanmamıştır eşi Esmâdan iki çocuğu olmuştur ancak erkek çocuğu doğduktan kısa süre sonra vefat etmiştir. Ayrıca eşi Esmâ da sekiz yıl evlilikten sonra Âşık Veysel'i bırakıp komşusu ile kaçmıştır. Âşık Veysel ve kızı hayatlarına devam ederken eşinin kaçmasından iki yıl sonra kızının da hayatı son bulmuştur. Bu zamana kadar başka ustaların eserlerini seslendiren Âşık Veysel artık kendi içinden gelenleri söylemeye başlamıştır. İkinci kez Gülizar adlı bir hanım ile evlenen Âşık Veysel'in bu eşinden ise altı çocuğu olmuştur (Coşkun Elçi, 2009: 190).

Âşık Veysel açısından yine önemli değişimlerde etkisi bulunan bir isim ise Gazi Eğitim Enstitüsü ve Öğretmen okulunda öğretmenlik yapan Ahmet Kutsi Tecer'dir. Tecer'in 1930 yılında tayininin Sivas'a çıkmasıyla arkadaşlarıyla birlikte *Halk Şairleri Bayramını* gerçekleştirirler. Bu bayrama Âşık Veysel ve diğer usta sanatçılar katılmışlardır. Âşık Veysel henüz kendi eserlerini sergilememiş olsa da usta sanatçıların eserlerini sergilemiş ve beğenilmiştir. Programa katılan sanatçılara ise halk şairi belgesi verilmiştir (tutu, 2008: 96-98). Âşık Veysel yıllarca yurdun birçok yerini dolaşmış, plaklar doldurmuş, radyo yayınları yapmış, kendi fotoğraf ve şiirleri gazetelerde yayımlanmıştır. Ancak geçim sıkıntıları yüzünden 1941-1946 yılları arasında Köy Enstitülerinde göreve başlamıştır. Göreve başlamasında Ahmet Kutsi Tecer, Bedri Rahmi, Hakkı Tonguç, Bedrettin Tuncel gibi isimlerin destekleri etkili

olmuştur (Başaran, 2020: 92). Âşık Veysel'in görev aldığı köy enstitüleri ve görev yılları şu şekilde sıralanabilir;

1941: Adapazarı Arifiye Köy Enstitüleri

1942: Hasanoğlan Köy Enstitüsü

1943: Eskişehir Çifteler Köy Enstitüsü,

1944: Kastamonu Gölköy Enstitüsü,

1945: Sivas Pamukpınar Köy Enstitüsü,

1946: Samsun Ladik Akpınar Köy Enstitüsü şeklindedir.

1941 yılında Ahmet Kutsi Tecer, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde, Halk Edebiyatı başlığı altında vermiş olduğu iki konferans bulunmaktadır. Tecer'in vermiş olduğu bu konferansların birincisinde Âşık Veysel "gelenek icracısı" görevini icra etmiştir (Bekki, 2022: 497). Âşık Veysel görev yapmış olduğu köy enstitülerinde saz öğretmeni (usta öğretici) olarak birçok önemli isim yetiştirmiştir. 1946 yılında öğretmenliği bırakmıştır (Ekmekçi, 1973, <https://gazetecimustafaekmekci.com>).

Görme engeli olarak ülkemizde tanınmış, sahne almış ve kendi alanında eğitim veren önemli bir sanatçı ve eğitimci olan Âşık Veysel, insanlar üzerinde oldukça olumlu etkiler bırakmıştır. Müziğinin ve kelimelerinin gücüyle iyi bir iletişim becerisine sahip olmuştur. Ayrıca sahnedeki kıyafetlerinin düzgün olması (genellikle takım elbise giymesi), kurduğu cümlelerin özenli olması, ses tonu gibi önemli nitelikler sayesinde, engelli bir bireyin kendisini ne kadar iyi yetiştirebildiğini kanıtlar nitelikte olmuştur. Böylelikle engellilere karşı olumsuz toplumsal önyargılara ilişkin önemli bir etki yaratmaktadır (Dumlupınar, 2022: 1855). Aşık Veysel toplumu iyi anlamış, gözlemlemiş, iyi yorumlamış ve toplumun yönlendirilmesinde önemli işlevlerde bulunan özgün bir karakterdir.

3.6.Literatür Örnekleri

Dökümanların incelenmesinin önemli olmasının nedenlerinden bir tanesi eğitimeiler, sosyologlar, psikologlar, sosyal hizmetler gibi birçok farklı alanda kullanılan tekniktir. Sosyal bilimlerde önemli olan bu biçim Yüksek lisans ve doktora tezleri

hem bilim dünyasına katkı sağlamak hem de belirlenmiş konularda yenilikler getirmek, varsa sosyal problemlerin göz önünde bulundurulmasını sağlamak ve çözüm yolları için yolları göstermek ve yeni çözüm yolları önerdiği için oldukça önemli akademik çalışmalardır. Bu yüzden araştırmamız kapsamında Ulusal Tez Merkezi'ndeki basit arama tekniği kullanılıp “işitme engelli” anahtar sözcüğü yazılarak bahsi geçen tezler bulunmuştur.

SONUÇ

Günümüzde engellilere yönelik politikalar ve söylemler engelli bireylerin toplumsal hayatta yaşadıkları ayrımcılıkları önlemeye yöneliktir. Günümüze kadar engelli bireyler genel anlamda sadece sağlık alanının da yapılan çalışmalarda yer alırken değişen dünya da sosyal hayatın içerisinde yer almaları gerektiği görüşü hâkim olmaya başlamıştır. Bu açıdan engelliği ilişkin sosyal düzenlemeler ağırlık kazanmıştır. Bu açıdan araştırmanın literatür kısmı engelli kavramını engelli bireyin sosyal hayat içerisindeki yerine değinen bilgileri içermektedir. Daha sonra engellilere yönelik bakış açılarının kavranabilmesi için engelliğe ilişkin kuramlara yer verilmiştir. Kuramlarda ve tarihsel süreçte de görüldüğü gibi engellilik kişisel bir sorun olmaktan çıkmış ve toplumsal değerler içerisinde değerlendirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Engelli bireylere ilişkin sosyal modellerin benimsenmesi nedeniyle engellilerin hem dünya da hem de ülkemizde toplumsal hayata katılım açısından olumlu adımlar atılmaya başlanmıştır. Türkiye’de engelli bireyle için yapılan sosyal politikalar genel olarak uluslararası düzenlemeler ile paralellik göstermektedir. Türkiye’de yapılan engellilere yönelik sosyal politikalar genellikle belirli kategorilerde toplanmışlardır. Türkiye’de eğitim politikaları ilk olarak engellilere yönelik eğitim kurumlarının açılması şeklinde başlamıştır. İstihdam politikaları ise kota uygulamaları, korumalı iş yöntemi, kişisel çalışma evde çalışma vb. gibi farklı uygulamalarla gündeme gelmiştir. Sağlık politikalarında ise engelli bireylerin engel durumlarına göre evde bakım, rehabilitasyon, fizyolojik ve psikolojik destek, sağlık kurumlarına erişim gibi çalışmalar yapılmıştır. Sosyal politikalarda ise engelli bireylerin yaşam standartlarının yükseltilmesine yönelik faaliyetler yapılmıştır. Yaşam standartları konusundan cumhuriyet öncesi dönemde etkili olan kurum aile olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak sosyal devlet anlayışıyla

birlikte devlet bu alana da el atmaya başlamıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında sağlık (tıbbi) alanında ikinci dönemde yine sağlık ve sosyal model üçüncü dönemde ise insan hakları çerçevesinde değerlendirildikleri ve politikalarda yer aldıkları görülmektedir. Engellilere yönelik yapılan sosyal politikaların genellikle belirli konulara odaklanılarak ortaya çıktığı görülmüştür. Sosyal hayatta ayrımcılık, eşitlik, erişilebilirlik konular ele alınırken aynı zamanda sağlık, eğitim, istihdam, sosyal yardımlar gibi farklı konularda politikalar geliştirilmiştir. Hükümet programlarının engellilere yönelik ilk hedefleri genellikle sağlık ve sosyal yardımlar alanında olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamımızda 30, 31, 32, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 53, 54, 55, 56 ve 57 sayılı Hükümet programlarıdır. 30. Hükümet programı 1965-1969 yılları arasında gerçekleştirilen programdır. Yani 1950 yılında ve 30. Hükümet programının uygulanmasına kadar engelliler için herhangi bir amacın olmadığı görülmektedir. Ayrıca 30. ve 57 hükümet programları arasında yer almayan programlarda engelli bireyler için yapılan herhangi bir hükmün bulunmuyor olması araştırma kapsam dışında tutulmalarına neden olmuştur. Ayrıca hükümet programlarının çıkmış olduğu dönemde ki siyasal hayat, politikalara da yansımıştır. 33, 38, 50, 51, 52 hükümet programları Türkiye’de ekonomik ve siyasal krizlerin yaşandığı dönem olmasından kaynaklı sosyal alanlar açısından politikaların geri planda kalmasına neden olmuştur. Engellilere yönelik yapılan ilk politikaların I. Demirel dönemi (30. hükümet) programından yer verildiği görülmektedir. Hükümet programlarının hedef ve amaçları çerçevesinde engelli politikalarının genellikle sosyal yardımlar alanından toplandığı görülmektedir. Sosyal yardımların ardından sağlık ve eğitim ve istihdam alanında yapılan politikalar yer almaktadır. Engellilere yönelik faaliyet gösterilen her alan daha sonra hükümet programlarının yasa tasarılarında da yer almaya başlamış ve hukuksal bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Ancak Türkiye genelinde yapılan engellilere ilişkin politikaların temelinde aile kurumuna duyulan güven yatmaktadır. 1950-60 yılları arası demokrat parti dönemidir ve bu dönemde ekonomik temelli politikalara ağırlık verilmiştir. Bu yüzden sivil haklar geri planda kalmıştır. Ayrıca bu dönemde yaşanan hızlı kentleşme nedeniyle hükümet göç problemleri üzerinde durmaya başlamıştır. Her ne kadar hükümetler tarafından geri planda kalan sivil haklar tamamen gündeme gelmemiş değildir. Sivil toplum kuruluşları, vakıflar, dernekler bu alanlarda

çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Görme engelliler, işitme engelliler, sakatlara yönelik dernekler vakıflar kurulmuştur. Bu durum bizlere her ne kadar hükümet politikalarında bazı nedenlerden ötürü yer verilmeyen konuları sivil toplum kuruluşlarının ele aldığını göstermektedir. STK'lar özellikle dezavantaja sahip olduğu düşündükleri grupların sorunlarına ilişkin çalışmalar ile hükümet programlarının da yönlendirici faaliyetlerde bulunmuşlardır. STK'lar ve Hükümet programları arasındaki başka bir ilişkide hükümetlerin geri plana atmış olduğu konuların STK'lara devredilerek halledilebileceği düşüncesidir. Engelli politikalarının mevzuata konulması diğer Avrupa ülkelerine göre de farklılık göstermektedir. Diğer ülkeler genellikle sosyal devlet anlayışı ve gelişmişlik seviyesine bağlı olarak gerçekleştirirken Türkiye'de hem sosyal devlet anlayışıyla hem de uluslararası alanlarda kabul görebilmek amacıyla iç mevzuatta yer verilmeye başlamasıdır. Sonuç olarak engelli hakları konusunda ülkemizde geçmişten günümüze büyük çalışmalar yapılmıştır. Sivil toplum kuruluşları bu alanda ön planda yer almıştır. Sivil toplum kuruluşlarının sosyal politikalar açısından hükümetlerin katılımcı kurumları haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Akçeşme, Fatih (2013). Sivil Toplum ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Yeri, Emek ve Toplum, 2(4), 203-225.
- Aköğretmen, Mesut (2023). Batı'da Engelli Emeğinin Kısa Tarihi: Engellilik Modelleri Bağlamında Bir Değerlendirme, Emek ve Toplum, 12 (32). 129-144.
- Aksoy, Veysel ve Pınar Şafak (2021). 573 Sayılı KHK'dan Günümüze Özel Eğitimde Eğitsel Tanılama ve Değerlendirme: Neredeyiz, Nereye Gitmeliyiz?, Turkish Journal of Special Education Research and Practice, 2 (1), 47-67.
- Aktel, Mehmet ve Şerafettin Erten (2017). Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22 (1), 165-177.
- Aktop, Zeynep (2022). Engelli Erişilebilirliğinin Yasalarda Yer Alma Süreci ve İtalya Yasalarında Müzeler İçin Erişilebilirlik Düzenlemeler, Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 22 (2), 121-142.
- Alpkaya, Gökçen (2011). BM'de Irksal Ayrımcılık Yasağı, Erken Uyarı ve Soykırım Suçunun Önlenmesi, Ankara Üniversitesi SBF dergisi, 66 (3), 1-27.
- Anbarlı Bozatay, Şeniz ve Muhammet Tolga Ayyıldız (2018). Türkiye'de Engellilerin İstihdam Sorunlarına Yönelik Kamu Politikaları, Kesit Akademi Dergisi, (14), 75-93.
- Arıkan, Çiğdem (2002). Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 2 (1), 11-25.
- Aslan, Osman ve Mustafa Yılmaz (2021). Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Planları Kapsamında Eğitim Yapılarının Analizi, Türkiye bilimsel araştırmaları dergisi, 6(1), 114-132.
- Atasü Topcuoğlu, Reyhan (2014). 1900-2000 Yılları Arasında Avusturya'da Engellilere yönelik Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetler: Medikal Modelden Sosyal Modele Geçiş, Toplum ve Sosyal Hizmet, 25(2),127-144.

- Ateş, Rümeyza Can (2019). Engelli Politikalarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: KKTC Örneği, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Sosyal Politika Bilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Aykanat Girgin, Burcu ve Serap Balcı (2015). Fiziksel Engelli Çocuk ve Ailesinin Evde Bakım Gereksinimi, Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 4(2), 305-317.
- Azarkan, Ezeli ve Ekrem Benzer (2018). Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye’de Engelli Hakları, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23(38), 3-29.
- Babaoğlu, Cenay (2018). Türkiye’de Anakentlerde Engellilere Yönelik Hizmetler ve Sorun Alanları, TESAM Akademi Dergisi, (Özel Sayı), 79-110.
- Babaoğlu, Pelin (2019). Engellilerin Karşılaştığı Toplumsal Sorunlar: Ankara’daki Sivil Toplum Kuruluşları Örneği, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Karaman.
- Balta, Melahat (2010). Almanya’daki Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Türk Ailelerin Gereksinimleri Doğrultusunda Hazırlanan Aile Eğitimi Uygulamasının Etkililiği, Özel Eğitim Anabilim Dalı Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, yüksek lisans tezi.
- Başaran, Uğur (2020). Aşık Veysel ve Köy Enstitüleri, İhlamur Kültür ve Sanat Dergisi, 12 (89), 90-92.
- Bekki, Salahaddin (2022). Kendini Yazdıran Sanatkar: Aşık Veysel, https://www.researchgate.net/profile/SalahaddinBekki/publication/359585417_Kendini_Yazdiran_Sanatkar_Asik_Veyssel/links/6244693f5e2f8c7a034ab72d/Kendini-Yazdiran-Sanatkar-Asik-Veyssel.pdf.
- Berkün, Sanem (2012). Özürlülerin istihdamında ev esaslı tele çalışma (evde tele çalışma): bursa ili belediyelerinden örnekler, Uludağ üniversitesi sosyal

bilimler enstitüsü çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri anabilim dalı
yönetim sosyolojisi bilim dalı, doktora tezi, bursa.

Bilsin, Elif ve Zümrüt Başbakkal (2014). Dünyada ve Türkiye'de Engelli Çocuklar,
Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi 30 (2): 65-78.

Binbir, Ümit ve Gökhan Arastaman (2021). Eğitim Hakkı: Bir Sistemik Derleme
Çalışması, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 18 (özel sayı), 5067-
5098.

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmesi,
<https://treaties.un.org/Pages/Home.aspx>, erişim tarihi: 07.10.2023.

Bostan, Hakan (2017). Türkiye’de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu
Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Journal of
Geography, (35), 1-16.

Bulut, Sedef (2009). 27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti
Mirası, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal
Bilimler Dergisi, (19), 73-90.

Burcu, Esra (2011). Türkiye’deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar:
Ankara Örneği, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 28(1), 37-
54.

Burcu, Nazlı (2011). Türkiye’deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar:
Ankara Örneği, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 25 (1), 37-
54

Büyükboyacı, Şengül (2015). Süleyman Demirel Dönemi (1965–1971) Eğitim
Politikaları ve Uygulamalarının Türk Basınındaki Yankıları, Ulakbilge, 3(6),
19-57.

Coşkun Elçi, Armağan (2009). Yetiştirdiği Ortam ve Yetiştiren Unsurlar Işığında
Müzik Yönü İle Âşık Veysel, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma
Dergisi, (51), 189-209.

- Coşkun, Ufuk. (2012). Yeni Anayasa ve Eğitim. *Liberal Düşünce Dergisi*, (66), 111-121.
- Çaha, Havva (2015). Engellilerin Toplumsal Hayata Katılmasına Yönelik Politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya Örnekleri, *İnsan ve Toplum*, 5 (10), 123-150.
- Çaha, Ömer, Adem Çaylak ve Hüseyin Tutar (2013). Tra2 Bölgesi Sivil Toplum Kuruluşları Profili, Serka Kalkınma Ajansı: Ankara. <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/55ba930f4b08681a4f8f5ad8b315b743.pdf>
- Çamur, Adil (2023). Türkiye’de Engellilik Politikasının Analizi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Programı Doktora Tezi, İzmir.
- Çamur, Adil ve İbrahim Arap (2023). Türkiye’de Engellilik Politikasının Gündeme Gelmesinde Uluslararası Aktörlerin Etkisi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (57), 1-19.
- Çavuş, Özgür Hakan ve Akay Tekin (2015) . Türkiye’de Engellilerin İstihdam Yöntemi Olarak Korunmalı İşyeri, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30(1), 145-165.
- Çelik, Elif (2016). Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Sözleşme Ruhu, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(1), 219-246.
- Çetin, Başak Işıl (2016).Antik Çağ’dan Sanayi Devrimi’ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi, Balıkesir üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi, 19 (36-1), 167-184.
- Çimen, Ülhak ve Yaşar Öztürk (2019), Kapitalizmin Eleştirisini Sinema Filmleri Üzerinden Okumak: Şampiyonlar Filmi Örneği, *INSAC Advances in Social and Education Sciences*, 179-192.
- Çitil, Mahmut ve Muhammet Kürşat Üçüncü (2018). Türkiye’de Engelli Hakları ve Engelliler Hukuku’nun Durumu, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (35), 233-278.

- Demir, Fatih (2011). Kamu Politikası ve Politika Analizi Çalışmalarının Teorik Çerçevesi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (30), 107-120.
- Doğan, Seher (2021). Engelli Birey Ve Ailesinin Ötekileştirilmesi: Aksaray İli Örneği, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Niğde.
- Doğan, Sibel (2020). Federal Almanya Eğitim Sistemi, International Journal of Social Sciences, 4(1), 22-35.
- Doğan, Süleyman (1996). Türkiye’de Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Alanında Meslek Kimliğinin Gelişimi ve Bazı Sorunlar, Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi, 2 (7), 32-44.
- Dumlupınar, Yusuf (2022). Engelli Kimlik Yaklaşımları Açısından 20. Yüzyıldan Günümüze Türkiye’de Görme Engelli Müzisyenler: Selim Kerim Altınok Örneği, International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences (Joshas Journal), 8 (59),1849-1857.
- Durmaz, Şerife (2017). Engellilik ve İşgücü Piyasası İlişkisi, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(15), 249-276.
- Ekmekçi, Mustafa (1973). Veysel Usta Öğretici Olarak Köy Enstitülerinde Çalışmış, Yeni Ortam Gazetesi, 29 Kasım, 2023 tarihinde <https://gazetecimustafaekmekci.com/node/510> adresinden erişilmiştir.
- Eraslan, Ersin ve Melih Coşgun (2021). Engellilerin Toplumsal Entegrasyonunda Siyasal Temsil Üzerine Bir Deneme: Türkiye Özürlüsü ile Mutludur Partisi, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17 (37), 5764-5790.
- Fedayi, Cemal (2019). Adalet Partisi'nin Birinci Dönemi: 1961-1971, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 16 (57), 123-150.
- Genç, Yusuf ve Güldane Çat (2013). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi, Akademik İncelemeler Dergisi, 8(1), 363-393.
- Goffman, Erving (2006). “Selections from Stigma”, The Disability Studies Reader, (edit: Lennard J. Davis), New York: Routledge.

- Gök, Mehmet (2021). Türkiye’de Hükümet Programlarında Sendika-Siyaset İlişkisi, *International Journal of Socialand Economic Sciences*, 11(1), 41-63.
- Gül, Hüseyin (2015). Kamu Politikası Analizi, Yöntemleri ve Teknikleri. *Yasama Dergisi*, (29), 5-31.
- Gültekin, Tuba (2012). Özürlüler Yerel Hizmet Rehberi İSÖM Modeli Kitabı İçinden Eğitim Hizmetleri, 109-120. İstanbul Büyükşehir Belediyesi: İstanbul. Editörler: Sinan Kızılkaya ve Olgun Gündüz.
- Günay, Umay (1993). Aşık Veysel ve Aşık Tarzı Şiir Geleneği, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 10 (1), 21-42.
- Güneş, Muharrem (2004). Türkiye’de 1980 Sonrası Devletin Dönüşümü ve Politika-Bürokrasi İlişkisi Sürecinde Milletvekili Danışmanları. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1).
- Karaaslan, Lütfiye (2020). Geçmişten Günümüze Engelli İstihdamı: Engelliler için Nitelikli İstihdamda Yeni Yaklaşımlar, 1 (Özel Sayı), 46-58.
- Karakök, Tunay (2011). Menderes Dönemi’nde 1950 – 1960 Türkiye’de Eğitim. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (2), 89-97.
- Kayıhan, Hülya ve Barkın Köse (2018). Türkiye’de ve Dünyada Mesleki Rehabilitasyon, Türkiye klinikleri J Psychol-Special Topics 3(1), 30-41.
- Kömerik, Nurgül, Zuhale Kırgızoğlu, Cansu Gül Efeoğlu (2012). Zihinsel engelle sahip bireylerde ağız sağlığı, Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi, 2012 (1), 96-104.
- Meşe, İlknur (2014). Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 0(33), 79-92.
- Metin, Banu (2017). Engellilere Yönelik Sosyal Politikalarda Yerel Yönetimlerin Rolü: Keçiören Belediyesi Örneği, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(1), 320-344.

- Mezey, Suzan Gluck (2005). *Disabling Interpretations: The Americans With Disabilities Act in Federal Court*, University of Pittsburg Press: Pittsburg, ISBN 0-8229-5879-1.
- Orhan, Serdar (2015). Türkiye’de Engellilerin Bilinç Düzeyi: Engellilere Sunulan İstihdam Hakları Üzerinden Bir Araştırma, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 73-98.
- Orhan, Serdar (2016). Engellilere İlişkin Politika ve Uygulamaların Belirlenmesinde Bir Aktör Olarak Engelli Dernekleri: Ortak Bir Engelli Politikası Vizyonundan Bahsedilebilir Mi?, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10 (2), 208-234.
- Orhan, Serdar ve Mesut Aköğretmen (2019). Türkiye Sosyal Politikası Açısından Engelli İstihdamının Tarihi Gelişiminin Değerlendirilmesi, *Cataloging-In-Publication Data*.
- Öz, Cihan Selek ve Serdar Orhan (2012). Özürlü İstihdam Yöntemlerinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 36-48.
- Özata, Musa ve Salih Karip (2017). Engelli Bireylerin Sağlık Hizmetleri Kullanımında Yaşadıkları Sorunlar: Konya Örneği, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20 (4) , 397-407
- Özaydın, Mehmet Merve ve Ömer Can Çevik (2017). Türk Sosyal Politikasında Refah Kurumlarının Yapılanma Çabaları: 1960-1980 Dönemi, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(16), 597-615.
- Özdemir, Lütfiye. Hakan Çiftçi ve Özgül Sayan (2022). Tarihsel Süreçte Özel Eğitim Uygulamaları, Kurumları ve Görevli Personellerin İncelenmesi, *Atlas sosyal bilimler dergisi*, 1(9).
- Özer, Salim (2015). İslam ve Diğer Medeniyetlerin Engelliye Bakışı, *Bilimname düşünce platformu XXVIII*, 28(1), 55-65.

- Özgökçeler, Serhat ve Yusuf Alper (2010). Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi, İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 1(1), 33-54.
- Öztürk, Tuğba (2023). Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Verilen Eğitim Hizmetlerinin Karşılaştırılması: Türkiye-Almanya Örneği, Eğitim Fakültesi Dergisi, 9 (1), 67-84.
- Polatoğlu, Mehmed Gökhan (2021). Demokrat Parti Dönemi Demiryolu Politikası (1950-1960), Mavi Atlas, 9(1), 215-231.
- Resmî Gazete Tarihi: 07.07.2005, Kanun Numarası: 5378 Kabul Tarihi: 1/7/2005
Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih: 7/7/2005 Sayı: 25868 Yayımlandığı
Düster: Tertip: 5 Cilt: 44
- Semerci, Pınar Uyan (2013). 2.6. Sosyal Politika ve AB, Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz Kitabından 174-185. (Yayına Hazırlayan Ayhan Kaya), Hiperlink Yayınları: İstanbul.
- Seyyar, Ali (2002). Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük); Beta Yayınları, İstanbul.
- Sözen, Hilmi (2023). Avrupa Birliği (AB) Ülkelerinde Engellilere Yönelik Yasal Düzenlemeler: Fransa, İspanya ve Almanya Örneği, International Journal of Social Work Research, 3 (2), 121-136.
- Sungur, Zahide (2016). Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları Ve Etkileri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(14), 1-24.
- Şahin, Orhan ve Sema Akboğa (2019). Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum Kuruluşları İlişkisi ve Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılım, Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi, 7(2), 405-427.
- Şimşek, Kamuran (2018). Osmanlı Devleti'nde Engelliler İçin Kullanılan Tabir, Lakap Ve Sıfatlar, Belgi Dergisi, 2 (15), 728-740.

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kütüphanesi) Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Sakatların Yasal Hakları, (ikinci baskı) Türkiye Sakatları Koruma Vakfı yayınları. 1994.

TDK, <https://sozluk.gov.tr/>

Telliöğlu, Salih (2019). Türkiye’de Engellilere Yönelik Sosyal Hizmetlerin Ve Politikaların Tarihçesi, Akademik ve sosyal araştırmalar dergisi, 7 (88), 818-832.

Topaloğlu Ören, Ekin Dila, Feyza Dereli, Hatice Yıldırım Sarı (2021). Engellilerin Sağlık Hizmetine ve Bakıma Erişimi ile İlgili Yaşadıkları Sorunlar. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 6 (3), 185-192.

Toper, Ferhat Harun Arslan ve Ali Osman Özpolat (2023). Türkiye’deki Sosyal Hizmet Kurumlarının Tarihsel Gelişimi, Journal of History School, 62,125-158.

Tutu, Sıtkı Bahadır (2008). Âşık Veysel şatiroğlu (Hayatı, Eserleri Ve Müzik Kimliği), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Anabilim Dalları Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir.

Uçar, Fuat (2018). Hükümet Programlarında Demokratikleşme Politikalarının Değerlendirilmesi (1923-1980), 21(2), 284-302.

Uyar, H. Sami (2008), Özal Döneminde Sosyal Politika (1983-1989), Kocaeli Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

Ünal, Vehbi (2021). Türkiye’de Engellilik Yaklaşımlarının Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi, Cumhuriyet üniversitesi Fen-Edebiyat fakültesi sosyal bilimler dergisi, 45(2), 235-258.

Üngör, İhsan (2019). Türkiye’de Engellilik Algısına Sosyolojik Bir Bakış, Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İşlam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Orta Doğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

- WHO. (1980). International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps. Geneva: World Health Organisation.
- Yalçındağ, İlknur Kübra (2018). Türkiye’de 1950-1960 Dönemi Sağlık Politikaları, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Kuruluşları Yöneticiliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Yıldız, Mete. Cenay Babaoğlu ve Bican Şahin (2016). Kamu Politikasını Türk İdare Tarihi Üzerinden Çalışmak, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 34 (2), 133-158.
- Yılmaz, Ensar (2022). Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Demografik Yapının Öne Çıkan Bazı Özellikleri, International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences (Joshas Journal), 8 (53), 771-775.